

Tartu Universitet
Avdelning för germansk, romansk och slavisk filologi
Institutionen för nordisk filologi

Livet i Nucköområdet under perioden 1943-1956

En intervjuanalys grundad på kulturtraumatiska teorier

Magisteravhandling av Mari Kandla
Handledare: PhD Helen Sooväli-Sepping
Medhandledare: MA Maiu Elken

Tartu 2010

Förord

Här hade estlandssvenskar bott i cirka 700 år i sina gårdar vid kusten, talat sitt eget språk, haft sina egna traditioner och sin nationalitet. En dag år 1939 rasade allt ihop. Under följande år förlorade de sina gårdar, sina marker, sina båtar och boskap. De flesta bestämde sig för att flytta – att resa tillbaka till landet de en dag för länge sedan hade kommit ifrån. En liten grupp av estlandssvenskar stannade kvar, de försökte överleva dessa omfattande förändringar i sina hembyar och på något sätt anpassa sig till dessa nya och främmande regler och normer. Den föreliggande avhandlingen berättar deras historia som stannade kvar i Estland och försöker med hjälp av intervjuer konstruera en bild av livet i Nuckö under åren 1943-1956.

Jag har mer än en gång blivit frågad om varför jag bestämde mig att skriva just om estlandssvenskar under Sovjettiden. Svaret till den frågan är enkelt och logiskt. År 2002, efter mina avslutade baccalaureusstudier, fortsatte jag på magisternivå. Samma år började Aibolands Museum ett intervjuprojekt i Nucköområdet. Projektets syfte var att samla och systematisera allt biografiskt material om estlandssvenskar och deras kultur som än idag finns kvar i Estland. Tillsammans med Alar Schönberg som var Aibolands Museums direktör under den tiden och min handledare Helen Sooväli-Sepping bestämde vi att min uppgift skulle bli att litterera intervjuer och genomföra en undersökning med sikte på att analysera och sammanfatta en del av den insamlade informationen.

Att avsluta mina magisterstudier och lägga den färdiga avhandlingen på bordet tog mer tid än jag någonsin hade väntat mig. För det att den dagen äntligen grydde är jag till många ett stort tack skyldig. För det första skulle jag vilja tacka min

handledare Helen som efter alla dessa år fortfarande var villig att ställa upp och hjälpa till. Jag skulle vilja tacka min vän Lennart som hjälpte mig med språkfrågor och Anu som ledde mig tillbaka till studentlivet. Sist men inte minst vill jag tacka min käre make Veiko och mina två små barn för all tålamod och förståelse när det gäller tillägnan till arbetet på kvällarna och under veckoslut.

Innehållsförteckning

Förord	2
1. Inledning	6
2. Syfte	9
3. Teoretiska utgångspunkter – kultur och kulturtrauma	11
4. Material	18
5. Metod	23
5.1. Intervju	23
5.2. Kvalitativ innehållsanalys	26
5.3. Tillvägagångssätt vid analysen	28
6. Estlandssvenskarnas historia	31
6.1. Estlandssvenskarnas historia fram till år 1939	31
6.2. Händelser under perioden 1939-1956	34
7. Analysens resultat	39
7.1. Översikt av de största förändringarna i Nuckö under 1943-1956	39
7.1.1. Emigrationen till Sverige under 1943/44.	39
7.1.1.1. Varför följde man inte med?	40
7.1.1.2. Den statliga transporten	43
7.1.1.3. Smygflyttandet	43
7.1.1.4. De materiella frågorna – gården, boskap, mark	46
7.1.1.5. Kontakter med de emigrerade	47
7.1.2. Invandringen till estlandssvenskarnas tomma gårdar från andra områden i Estland och Ryssland.	48
7.1.3. Livet i gränzonen	52
7.1.4. Deportering till Sibirien 1949	55

7.1.4.1. Vem deporterade	58
7.1.5. Kollektiviseringen	59
7.1.5.1. Om möjligheten att leva utanför kolchos	62
7.1.5.2. Arbetet i kolchoser	63
7.1.5.3. Kulakhet	67
7.1.5.4. Pålagor på gårdarna och tvångleveranser	67
7.1.5.5. Stöld	69
7.1.5.6. Pengar	71
7.1.5.7. Båtar och fiske	71
7.1.6. Det kommunistiska partiet	72
7.1.7. Propaganda	75
7.1.8. Fritidsliv	76
7.1.8.1. Biografer	76
7.1.8.2. Fester	77
7.1.8.3. Traditioner	77
7.1.9. Kyrkoliv	78
7.2. Anpassning med förändringarna utgående av kulturtraumats teorier	79
7.2.1. Aktiva beteendemodeller – innovation och motstånd	80
7.2.2. Passiva beteendemodeller – ritualisering och retirering	84
8. Diskussion	86
9. Sammanfattning	91
Käll- och litteraturförteckning	95
Eestikeelne sisukokkuvõte	100
Bilagor	105
Bilaga 1. Museets frågeformulär.	105
Bilaga 2. En översikt av intervjuade och intervjuare.	108

1. Inledning

Denna avhandling handlar om livet i Nuckö socken under perioden 1943-1956 när Estland infördes under Sovjetiskt styre och det ägde rum en del stora förändringar i samhället. Avhandlingens analysmaterial består av 27 intervjuer med 32 personer som samlades i Nuckö under sommaren 2002. Personer som blev intervjuade var både de gamla byborna det vill säga estlandssvenskar och estländare men också flyktingar – personer som flyttade till Nuckö under andra världskriget. Intervjuerna koncentrerade sig mest till sovjettiden och dess problematik. Intervjumaterialet som kommer att granskas i föreliggande avhandling har inte analyserats tidigare och materialet läggs här fram för första gången. Fastän det har kommit ut omfångsrika undersökningar av sovjettiden i Nuckö området under de senaste åren (t.ex. Rickul/Nuckös hembygsförenings artikelsamling *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*) finns det inte någon detaljerad analys om vad människor personligen tyckte, trodde kände och tänkte om den nya regimen och de förändringar som omformade nästan allting i deras vardags- och arbetsliv.

Den föreliggande avhandlingens syfte är att kartlägga de största förändringarna som ägde rum i Nuckö området och med hjälp av det insamlade intervjumaterialet beskriva livet i de små byarna efter 1943/1944 när de flesta estlandssvenskarna hade emigrerat till Sverige. De viktigaste förändringarna och de som jag är mest intresserad av i den delen av avhandlingen är emigrationen till Sverige, invandringen till estlandssvenskarnas tomma gårdar, områdets förvandling till gränzon, deporteringar, kollektiviseringen, fritidsliv (biografer, fester, traditioner) och kyrkoliv. Intervjuerna analyseras med hjälp av den kvalitativa innehållsanalysen utgående från kulturtraumats teorier.

Kulturtraumat som enligt Aili Aarelaid-Tart (2006) karakteriseras av snabba, breda, djupa och radikala historiska förändringar i samhället beskriver exakt det som hände i Estland under sovjettiden vilket också var orsaken till varför jag använde just kulturtraumats teorier i min avhandling. Kulturtraumat och dess följder i det estniska samhället har granskats av flera forskare – Aili Aarelaid-Tart, Anu Kannike, Terje Anepaio - vilkas arbeten har blivit mer eller mindre använda också i denna avhandling.

En annan intressant fråga som undersöks i detta arbete är de intervjuades beteende med för att anpassa sig till dessa omfattande förändringar sina hembyar. Enligt Aarelaid-Tart (2006) kolliderar de gamla traditionella värderingarna med nya och främmande och framkallar seriösa problem att anpassa sig efter nya förhållanden. Den hypotes som förs fram i denna avhandling är att, fastän förändringarna är stora och traumatiska, så anpassar de intervjuade sig till dem för att leva vidare sina liv. I den delen av analysen använde jag Piotr Sztompkas (2000) och Albert O. Hirschmans (1970) teorier om olika anpassningsmodeller i kulturtraumatiska situationer.

Nackdelen med arbetet är att jag själv inte deltog i fältarbetena och på grund av det har jag inte träffat dessa 32 personer som intervjuades. Enligt min mening skulle det ha varit mycket viktigt och hade säkert underlättat undersöknings- och skrivprocessen. Området där intervjuerna inspelades är dock bekant för mig eftersom mitt föräldrarhem är på Dagö och jag har studerat vid Nuckö Gymnasium.

Den föreliggande avhandlingen består av nio kapitel: ett inledande avsnitt, arbetets syfte, teoretiska utgångspunkter, presentationen av materialet, metoder som blir

använda och tillvägagångssätt vid analysen, historisk översikt av estlandssvenskar i Estland, analysens resultat samt diskussion och sammanfattning. I det andra kapitlet presenteras arbetets syfte och hypotes. Avhandlingens teoretiska utgångspunkter – kultur och kulturtrauma beskrivs i det tredje kapitlet för att ge en översikt av dess väsen som följer på materialets detaljerade presentation i kapitel nummer fyra. Metoder som används i avhandlingen för att genomföra en analys kan man läsa i kapitel nummer fem, i samma kapitel presenteras också tillvägagångssätt vid analysen. För att sätta in avhandlingens material i historiska ramar ges det en översikt av estlandssvenskarnas historia i Estland fram till år 1956 i kapitel nummer sex. I det sjunde kapitlet som utgör huvuddelen av avhandlingen presenteras resultat från forskningen. I det åttonde kapitlet förs en diskussion på basis av resultat och den teoretiska delen av undersökningen.

2. Syfte

Magisteravhandlingens syfte är genomföra en intervjuanalys med hjälp av kvalitativ innehållsanalys och kulturtraumas teoretiska utgångspunkter och därmed ge en detaljerad bild av livet i de små byarna i Nuckö/Rickulområdet efter åren 1943/1944, när majoriteten av den svensktalande befolkningen flydde/evakuerades till Sverige och sovjetmakten hade införts i Estland.

Dessa stora och omfattande förändringar som ägde rum i Estland under perioden 1943-1956 och som jag fäster det största intresset vid är någonting som kulturtraumat skildrar bäst och på grund av det stöder jag mig i min avhandling just på den teorin. Enligt den refererar teorin om kulturtraumat först och främst till negativa resultat vid snabba sociala förändringar och betonar individens förmåga att anpassa sig till dem (Sztompka, 2000) vilket är ett påstående som avhandlingens hypotes är kopplad till. Jag påstår att, fastän livet i Nuckö förändrades drastiskt under 1943/44-1956 anpassade byborna sig till de omfattande, radikala och oväntade förändringarna som hade ägt rum under en kort period för att leva vidare under de nya omständigheterna.

Avhandlingens syfte kan indelas i fyra större delar. För det första ska den föreliggande avhandlingen beskriva de största förändringarna under tidsperioden 1944-1956 som mest påverkade bybornas liv. För det andra ska de reella problem som människor måste ta sig an i samband med förändringarna förtydligas. För det tredje är min avsikt att försöka spåra positiva nyanser i människornas uttalanden i samband med den nya regimen regler och normer. Till sist genomförs en undersökning för att få information om vilka anpassningsmodeller de intervjuade använde för att överleva kulturtraumat som de drabbades av. I den delen av

intervjuanalys utgår jag fram för allt från Albert O. Hirschmans och Piotr Sztompkas anpassningsteorier

De aspekter som jag i min avhandling lägger störst vikt vid och som också kulturtraumatiskt är de mest anmärkningsvärda är:

- Emigrationen till Sverige under 1943/44.
- Invandringen till estlandssvenskarnas tomma gårdar från andra områden i Estland och från Ryssland.
- Områdets förvandling till gränzon och livet i gränzonen.
- Deporteringar
- Kollektiviseringen och bildandet av kolchoser.
- Fritidsliv (biografer, fester, traditioner)
- Kyrkoliv

Avhandlingens forskningsmaterial består av 32 personers minnesbilder från den tidsperiod som granskas som små kulturtraumatiska historier. För att få en så översiktlig bild som möjligt av livet i Nuckö socken under 1944-1956 innehåller intervjupersonernas urval både estlandssvenskarnas, estländarnas och flyktingarnas minnen (närmare om urvalspersoner i avsnittet Material). Intervjuerna om människornas liv i Nuckö socken under 1944-1956 är i sitt väsen inriktade på sanning. Sanningen ser man här utgående från auktorns – berättarens ståndpunkt, när hon/han berättar för andra om sitt liv: vad det var som hände och hur hon/han uppfattar det. Därmed betonar man sanningarnas mångfald och deras villkor och relationer, som producerar dessa sanningar. Forskarens uppgift är att rekonstruera dem så mycket som möjligt (Köresaar, 2003a) vilket jag också försöker göra i föreliggande avhandling.

3. Teoretiska utgångspunkter – kultur och kulturtrauma

I den här uppsatsen utgår jag från det faktumet att människor i samband med de händelser som orsakade radikala förändringar i Estland under perioden 1943-1956 förlorade det levnadssätt i det estniska samhället med vilket man kunde beskriva kulturen med och orsakade ett trauma i samhället. Enligt Aili Aarelaid-Tart (2006) har kulturtrauma blivit en central idé för att tolka hur snabba, breda, djupa och radikala historiska förändringar grundligt griper in i och paralyserar hela samhällets funktion och först och främst dess värderingsvärld det vill säga kultur.

Att tala om en ”kultur“ innebär att den hålls samman av människor som samverkar med varandra mer eller mindre medvetet i olika situationer. Annorlunda uttryckt är kultur ett begrepp som används för att beteckna hur människor bygger betydelser i sin gemensamma tillvaro; det kan vara handlingar, ord, bilder, beteende, mönster eller rutiner – det viktiga är inte vilken form det tar, utan att det är något som upplevs som meningsfullt av de människor det berör (Aarelaid, 1990). Det är viktigt att markera att kulturen är en ständigt pågående process där gemensamma idéer och värderingar upprätthålls genom att individer lever i enlighet med dem. Piotr Sztompka (2000) tillägger att en förändring är en universal och genomgående faktor i samhället och i kulturen och enligt honom finns det inga sådana samhällen som inte förändras. Utgående från ontologiska synpunkter är ett samhälle och kultursystemet ingenting annat än bara en förändring, en rörelse och transformation, en aktion och interaktion, konstruktion och rekonstruktion, ett ständigt blivande, inte ett stabilt varande. Kulturen – det vill säga språket, konsten, värderingarna och institutionerna hos en population – bildar livsmönster som överförs socialt från generation till generation och som kan bilda "ett levnadssätt hos ett helt samhälle". Som sådant inkluderar det beteendemönster, seder, klädsel, religion, ritualer, lekar,

normer för lagar och moraliska system, liksom trossystem och konstarterna (Dorofejeva, 2001).

Även om hela samhället, inklusive kulturen, kan ses som en ständig process och förändring kan en del av förändringar betraktas som destruktiva och traumatiska för kulturen. För att kunna förstå kulturtraumats fenomen nämner Sztompka (2000) fyra egenskaper som gör förändringar i samhället traumatiska. För det första är traumatiska förändringar snabba, för det andra är de omfattande vilket betyder att de omfattar många handlingar och aktörer. Som en tredje egenskap nämner han att traumatiska förändringar är radikala och påverkar både det sociala livet och de personliga ödena på djupet. För det fjärde är traumatiska förändringar oväntade. Enligt Sztompka (2000) och Aarelaid-Tart (2006) påverkar ovannämnda förändringar samhällets normativa och symboliska trossystem – kulturen. Förändringschocker kan återspeglas i värden och normer, mönstrar och regler, förväntningar och roller, ideer och sanningar. Kulturen är mycket känslig mot traumatiska förändringar eftersom den är ett ställe där fortgående, kvarlämnande, tradition och identitet av det mänskliga samhället bevaras. Förändringarna som beskrivits ovan förstör kulturen och enligt Sztompka (2000; Aarelaid-Tart, 2002) är kulturella skador svårast att bota och kan hålla i sig i flera generationer.

För att ge ett bildligt exempel på kulturtrauma använder Pierre Bourdieu (1977) tunnelbanemetafor som för människor är något som funkar otvivelaktigt och enligt föreskrivna regler. Människor kan läsa hållplatsernas namn, titta i tidtabellen, välja rätt tunnelbana och man vet vad som väntar när man stiger av. Kulturtraumats situation uppstår när allt som man är van vid förändras under en mycket kort tidsperiod – man byter ut gatunamn, man förändrar tågens resvägar, resenärer placeras enligt nya resvägar och över dem upprätthåller man stark kontroll. I början

skapar den nya situationen mycket förvirring men under tiden börjar man förstå att det i vilket tåg man befinner sig utgår från någon princip. Nu upptäcker de som är i det gula tåget att de alla är studenter, lärare, läkare eller tjänstemän och deras tåg stannar inte i centrum som vanligt. De får veta att i det röda tåget finns det militärer, partimedlemmar och regeringenstjänstemän och det tåget stannar i centrum. Det gröna tåget stannar inte på alla hållsplatser och det visar sig att några tåg är helt försvunna.

Traumatiska förändringar i samhället som beskrivits ovan kan påverka både enskilda individer och hela kollektiven. I det andra sammanhanget har man enligt Ron Eyermann (2001, s. 1) framförallt med kollektivt minne att göra: ”Trauman såsom kulturella processer förmedlar olika representationsformer och anknyter till reorganisering av den kollektiva identiteten och det kollektiva minnet”. Minnet som är etnologis fundamentala medium är en viktig källa till och ett medel för att beskriva kulturen med (Köresaar, 2003b; Köresaar, 2001). Man kan behandla minnet som en kollektiv produktion, som ett gemensamt kulturbagage. Uppfattningen om minnet som samtidigt är ett individuellt och kollektivt fenomen härrör från Maurice Halbwachs (1992) som utvidgade den durkheimska sociologins betoning på det kollektiva till ett område – minnet – som traditionellt hade uppfattats som någonting obevekligt individuellt. Det kollektiva minnet, trots att det tillhör den kollektiva nivån, fungerar i en dialektisk förbindelse med gruppmedlemmarnas individuella minnen. Erinring är en identitetsskapande process som innebär ett ständigt samspel mellan det individuella och det kollektiva. Individens förmåga att minnas någonting är förbunden med ramar av det kollektiva minnet. Enligt Halbwachs (ibid.) kan en person vara medlem i olika grupper och på grund av det ha också olika kollektiva minnen. I föreliggande magisteravhandling kan man se det kollektiva minnet om sovjettiden under perioden 1943-1956 som

bildas av en mängd av enstaka och olika minnen hos dessa 32 personer i deras byar i Nuckö.

Det som hände i Estland under 1940-talet motsvarar exakt de egenskaper med vilka man beskriver kulturtraumat, vilket är också orsaken till varför jag valde just den teorin för min avhandling.

Att behandla det kulturella traumat

En viktig aspekt om vi pratar om traumatiska förändringar i samhället är möjligheten att behandla det kulturella traumat som människor drabbas av. I situationerna där de gamla traditionella värderingarna har kolliderat med de nya och framkallat allvarliga problem vad gäller att anpassa sig till nya förhållanden finns det speciella beteendemodeller som man använder i kulturtraumatiska situationer (Aarelaid-Tart, 2006). I nästa avsnitt presenteras teorier som beskriver ett antal möjliga anpassningsmodeller.

För att anpassa sig till kulturtraumat ger Sztompka (2000) med hjälp av Robert K. Mertons teori fyra exempel på typiska adaptionmodeller – innovation, motstånd, ritualisering och retirering. De två första är aktiva och de två senare mer passiva anpassningsmodeller. Enligt Sztompka (ibid.) kan innovationen ta olika former. För det första kan man försöka anpassa sig till den nya regimen genom att antingen göra försök att omdefiniera kulturell dissonans som mindre allvarlig eller uttala den kulturella dualismen som radikal och oförsonlig, idealisera nya kulturella egenheter och skarpt kritisera de gamla. Sådan ”kulturell propaganda” kan vara spontan eller anförd i syfte att lindra inkongruens i kulturen som var förorsakats av traumatisk förändring. Den andra formen av innovation är att ställa sitt syfte i motsats till

resurser ämnade att isolera människor från det kulturella traumat. Insatser för att berika det kulturella kapitalet (t.ex. utbildning), det sociella kapitalet (t.ex. bygga en nät av volontära föreningar) eller det finansiella kapitalet (aktiviteter för entreprenörer) tillåter människor att med större trygghet placera sig i den nya kulturella verkligheten (Sztompka, 2000).

Motstånd mot traumatiska förändringar som Aarelaid-Tart (2006) också beskriver i sin bok, visar en mer radikal insats siktande till en total transformation av kulturen med syfte att ersätta den traumatiska samhällsställningen med ett helt nytt kulturellt system. Kontrakulturella rörelser, anarhistiska politiska grupper och religiösa sekter kan enligt Sztompka (2000) vara de bästa exemplen på motstånd. Aarelaid-Tart (ibid.) tillägger att motståndet är en ganska vanlig reaktion mot förändringarna i början men med tiden börjar man leta efter olika adaptionsmöjligheter och anpassa sina gamla tankegångar till nya.

De två passiva metoderna att klara av det kulturella traumat är – som nämnts ovan – ritualisering och retirering. Ritualiseringen är en passiv, rituell reaktion som skulle betyda en återgång till de etablerade traditionerna och rutinerna för att bruka dem som säkra gömställen mot det kulturella traumat (Sztompka, 2000; Kannike, 2002). Också Aarelaid-Tart (2006) nämner den anpassningsmodellen som hon kallar för anpassning till eller förnyelse av olika kulthandlingar (ritualer) eller kalendariska traditioner. Slutligen retirering, som i detta sammanhang betyder ignorandet av traumat, strävan efter att glömma det och att bete sig som om traumat inte finns, vilket kan frammana ett slags subjektiv isolering av det traumatiska tillståndet (Sztompka, 2000). Piotr Sztompka (2000) tillägger att kulturtrauman karaktäriseras av formandet av en social diskurs som hjälper människor att kollektivt hitta möjligheter eller strategier att hantera en konflikt mellan ”DE” och ”VI” samt

försäkra sin hotade idenditet. Under Sovettiden utgjorde gruppen ”VI” byborna, kolchosarbetare det vill säga alla vanliga människor som tillsammans led under sovjetregimens repressioner. ”DE” var maktens representanter, främmande människor till exempel flyktingar från Ryssland (Aardam, 2001).

Albert O. Hirschmans (1970) anpassningsteori liknar med Sztompkas. Hirschman ger två exempel på beteendemodeller som man använder för att reagera på i olämpliga situationer. Den första heter UT (exit) – utträde från systemet och den andra LJUD (voice) – visandet av sitt missnöje, protest. Enligt Hirschman är dessa två modeller varandras motsatser men utesluter inte varandra. Anu Kannike (2002) påstår att UT är en mer passiv och LJUD en mer aktiv inställning till förändringarna. Hirschmans schema kan användas för att karaktärisera huvudstrategier för att eliminera trauma i Estlands vardagskultur under sovjettiden. Under UT-formen kan klassificera den betonade konservatismen i beteende, livsstil och heminredning. I samma kategori kan man placera apolitiska handlingar som folksport, samlande, handarbete eller andra liknande intressen samt gamla traditioner och rutiner hemma som man ser som trygga gömställen där man kan gömma sig (Kannike, 2002).

LJUD-strategi är i sovjettidens vardagsliv framför allt aktiv och inte verbal. Här hittar man olika föreningar som mer eller mindre för det estniska civilsamhällets grundprinciper vidare, men nu naturligtvis under nya namn och i passande ”förpackningar” (Hirschman, 1970; Kannike, 2002; Aarelaid-Tart, 2006).

Från Aili Aarelaid-Tarts (2006) bok *Cultural Trauma and Life Stories* kan man lägga till ytterligare en anpassningsmodell som inte blev nämnd tidigare. Det är användandet av dubbelstandarder både när man tänker eller agerar för att pendla

mellan olika världsbilder och politiska sanningar. Det kan man kalla för skapandet av parallella världar som karaktäriseras av fenomenet att till exempel partimedlemmar som följer alla kommunistiska föreskrifter på jobbet är helt ”vanliga” människor hemma som firar jul och midsommar.

I föreliggande avhandling är mitt syfte att fram för allt med hjälp av Piotr Sztompkas och Albert Hirschmans anpassningsmodeller granska vilka av ovannämnda modeller använde av de intervjuade i Nuckö under perioden 1943-1956.

4. Material

Enligt Aibolands Museum var intervjuprojektets syfte att samla och systematisera allt biografiskt material om estlandssvenskar och deras kultur som än idag finns kvar i Estland. De år man hade störst intresse för var 1943-1956, när de största deporteringarna och kollektiviseringarna ägde rum och de flesta estlandssvenskarna emigrerade till Sverige. Källmaterialet till den här uppsatsen består av 27 intervjuer som blev insamlade under sommaren 2002.

Från hösten 2000 till våren 2001 organiserade Aibolands Museum, den Etnologiska institutionen vid Tartu Universitet, och föreningen Estniska Biografier en kurs för studenter som skulle genomföra intervjuerna. På museet utarbetades frågor som ställdes till de intervjuade (se bilaga 1). Under sommaren 2002 intervjuade man i Nuckö socken sammanlagt 38 personer som var för det första människor med svenska rötter och som fortfarande bodde kvar i Estland, men också invandrare som flyttade till estlandssvenskarnas gårdar som stod tomma efter ägarnas flykt till Sverige under det andra världskriget. Materialet bevarades på museet för framtida forskningsuppsatser. Projektet finansierades av Aibolands Museum och det var en del av ett internationellt projekt som sattes i gång av SOFI (Institutet för språk och folkminnen) i Uppsala. Syftet var att bilda ett infonät mellan alla arkiv, institut, universitet och muséer som forskar om estlandssvenskarnas kultur och språk. Närmare om projektet kan man läsa på Aibolands Museums hemsida (<http://www.aiboland.ee>).

På sommaren 2002 från den 28 juni till den 5 juli samlade Aibolands Museums tre intervjuare – Anu Vichterpal, Lembi Sepp och Maarja Pedaja – sammanlagt 32

intervjuer med 38 personer i Nuckö socken. Intervjuerna blev inspelade om de intervjuade var eniga om det. Två intervjuinspelningar har försvunnit och två personer ville inte att deras samtal skulle bli inspelade. Alla intervjuer är på estniska. Alla intervjuer är inspelade i informanternas hemmiljöer och en intervju varar cirka en timme.

I avhandlingen analyserar jag sammanlagt 27 intervjuer, det vill säga alla till vilka det finns inspelningar. När jag lyssnade genom alla inspelningarna upptäckte jag att det egentligen var fler personer som berättade om sina minnen - det var andra familjemedlemmar som var i samma rum eller grannar som var på besök. Även deras minnesbilder blev nedtecknade om de var relevanta. Sammanlagt deltar i intervjuerna 32 personer, eftersom i fem intervjuer deltar det två informanter samtidigt (t.ex. mamma och dotter, maka och make, mamma och son osv.).

Intervjupersonernas urval:

Enligt Alar Schönberg (e-brev 08-10-09), dåvarande Aibolands Museums direktör, valde man personer för intervjuerna efter följande kriterier:

- 1) personer som är gamla estlandssvenskar som inte flyttade till Sverige eller som kom tillbaka till sin hemby efter kriget, samt personer som har svenska rötter;
- 2) personer som flyttade in till estlandssvenskarnas tomma gårdar efter deras flykt och som fortfarande bor kvar i Nuckö;
- 3) personer som bor i Nuckö och känner bra till perioden 1944-1956 där, de minns det andra världskriget, de har varit med på kollektiviseringen, har information om deporteringarna, de har kunskaper om estlandssvenskarnas överflyttning till Sverige.

Under intervjuerna blev informanterna tillfrågade om deras nationalitet – är de ester, estlandssvenskar eller har de någon annan nationalitet. Man ser att det ofta är hemspråket eller också faderns etnicitet som är avgörande för vilken etnisk grupp man anser sig att tillhöra (Grubbström, 2003). Uppgifterna om personernas nationalitet blev inte kontrollerade utan jag behandlade dem så som de själv identifierade (kategoriserade) sig. Tyvärr svarade inte alla personer på den fråga som handlade om deras nationalitet.

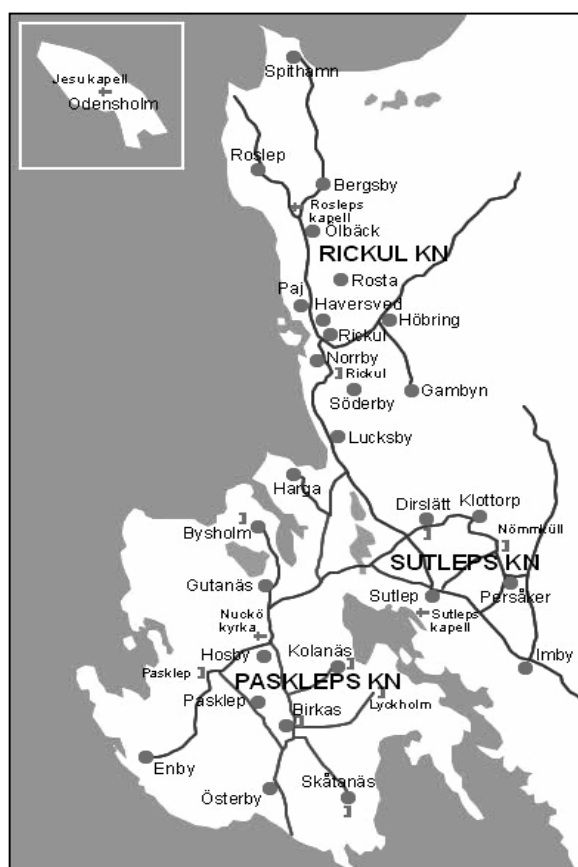
I intervjuerna deltog sammanlagt 11 estländare och 17 estlandssvenskar. Under analysen markerade jag separat de personer som hade flyttat till Nuckö för att bo på gårdar som blivit tomma efter estlandssvenskarnas flyttning till Sverige. I analysen kallar jag dem för flyktingar (kom från andra delar av Estland eller Ryssland). I intervjuerna deltog 5 flyktingar som alla var estländare. Fyra personer av 32 svarade inte på frågan om sin nationalitet. De intervjuade var födda mellan 1908-1961. Översikt över intervjupersonerna finns i bilaga 2.

Intervjuerna gjordes i följande byar:

Bynamn på svenska/estniska	Antal intervjuade
Sutlep	2
Dirslätt	4
Höbring	1
Klottorp	3
Harga	1
Lyckholm	1
Gutanäs	1
Österby	1

Skåtanäs	1
Birkas	4
Lilla-Enby	3
Stora-Enby	1
Pasklep	9

Tabell 1 Antal intervjuer som samlades i olika byar i Nuckö.

Karta över Nucköområdet under 1940-talet. (Från: Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991)

De 27 intervjuerna är utskrivna av mig själv. Dessutom har jag översatt citat som används i avhandlingens resultatdel från estniska till svenska. Syftet med littereringen var att ge ett allmänt intryck av intervjupersonernas åsikter och minnesbilder och på grund av det markerades inte pauser, betoningar i intonationen och emotionella uttryck som till exempel suckar och skratt. I utskriften av intervjuerna markerade jag de delar som var obegripliga på grund av inspelningens dåliga kvalitet och utelämnade delar som inte hade med intervjuprojektets allmänna tema att göra. För det mesta var det teman som handlade om personernas nutida liv (barnbarn, sjukdomar, pengar osv).

Som tillägg till inspelningarna gjorde alla tre intervjuare också fältanteckningar. Där kan man läsa om vad de pratade om med de intervjuade, vad de lade märke till (huset, rummet, personernas utseende osv.) men också om deras egna tankar och handlingar under insamlingens gång. Jag har läst igenom alla fältanteckningar och har också använt dem för att underlätta littereringsprocessen. Arbetet med intervjuerna var mycket intressant men tidskrävande, speciellt när det gällde littereringen av intervjuerna, och ibland även mycket komplicerat. Men tack för littereringen av alla intervjuerna fick jag en mycket bra översikt över hela intervjumaterialet.

5. Metod

I avhandlingen har använts två metoder för att uppfylla arbetets syfte. Metoden som användes för att samla in biografiskt material om estlandssvenskar under tidsperioden 1943-1956 var intervju. För att granska och djupanalysera vidare dessa insamlade intervjuer använde jag den kvalitativa innehållsanalysen som jag kombinerar med kulturtraumats utgångspunkter för att ge en omfattande bild av förändringar som ägde rum efter 1943 i Nuckö och granska informanternas förmåga att anpassa sig i den nya komplicerade situationen i sina hembyar.

I följande avsnitt ger jag en översikt av metoderna som användes i avhandlingen samt presenterar jag tillvägagångssätt vid analysen.

5.1. Intervju

Intervju är en kvalitativ forskningsmetod vilket betyder att forskningsmetodens grundidéer bygger på följande aspekter:

- 1) forskaren har direkt kontakt med det empiriska fältet;
- 2) studien syftar till att utreda verkliga händelser och processer;
- 3) forskningsuppställningen är dynamisk och kan ändras under forskningsprocessens gång och att
- 4) materialet som presenteras är detaljerade beskrivningar av den undersökta företeelsen (Björk, 1997).

Kvalitativ forskning används ofta då syftet är att förstå den undersökta företeelsen i stället för att mäta och förklara den. Den förståelse som skapas skall därför bygga på hur respondenten ser på sin egen situation. Frågor som ofta blir besvarade inleds

med „varför“ och „hur“. Kvalitativ forskning karaktäriseras därför ofta av att den är induktiv, utförs på individnivå och att undersökningarna omfattar små urval. Forskare med kvalitativ ansats är inte ute för att upptäcka generella lagar utan för att studera en specifik företeelse på en speciell plats i ett bestämt ögonblick. Datamaterial, som kvalitativ forskning genererar, är oftast av verbal karaktär (Björk, 1997). Enligt Laherand (2008) är den kvalitativa forskningen så kallad iterativ eller repeterande tankeprocess – man går från datainsamlingen och dataanalysen till forskningssvaren och tillbaka. Det betyder att datainsamlingen, dataanalysen och skrivandet kan förstås som en gemensam process.

Den kvalitativa forskningsintervjun försöker förstå världen ur de intervjuades synvinkel, utveckla innebörden av människornas erfarenhet, frilägga deras livsvärld före de vetenskapliga förklaringarna. I den kvalitativa forskningsintervjun byggs kunskap upp: Det rör sig om ett samspel, om ett utbyte av synpunkter mellan två personer som samtalar om ett ämne av gemensamt intresse. Det interrelationella grunddraget framgår av själva ordet “intervju“, som har sitt ursprung i det franska *entrevue* och det engelska *interview* – “mellan två seenden“, “mellan två synpunkter“. Enligt Steinar Kvale (1997) lyssnar forskaren till vad människor berättar om sin livsvärld i ett intervjusamtal, hör dem uttrycka sina åsikter och synpunkter med sina egna ord, får reda på deras uppfattning om deras arbetssituation, familjelivet, drömmar och förhoppningar. Det vill säga att intervjun kan man betrakta som ett samtal som har en struktur och ett syfte (Gordon, 1970) men enligt Steinar Kvale (1997) är det inte ett samtal mellan likställda partner eftersom, det är forskaren som definierar och kontrollerar situationen – ämnet för intervjun presenteras av forskaren, som också kristiskt följer upp den intervjuades svar på frågorna.

Intervjuer i en kvalitativ forskningsmetod kan vara ostrukturerade, semistrukturerade eller strukturerade. I ostrukturerade intervjuer tillfrågas informanten om ett eller flera frågeområden och frågeföljden avgörs, åtminstone i viss utsträckning, av intervjusituationen och informantens svar. Frågorna är formulerade så att de kan uppfattas på flera olika sätt. En semistrukturerad intervju betyder att samma frågor ställs till alla informanter. Frågorna har öppna svarsmöjligheter och ger människor lika chans att säga sin åsikt om samma frågor. Strukturerad intervju däremot innebär att samma frågor ställs till alla och alla svar kategoriseras i någon specifik svarskategori. Samma frågor kan ställas i ett frågeformulär (Laherand, 2008) något som enligt min mening passar bättre för kvantitativa forskningar. Frågeformuläret ger inte forskaren någon möjlighet att ställa preciserande frågor eller fördjupa sig i intresseväckande teman. Intervjun går utöver det spontana vardagliga utbytet av åsikter och blir ett sätt för intervjuaren att genom omsorgfullt ställda frågor och lyhört lyssnande erhålla grundligt prövade kunskaper (Kvale, 1997).

Intervjuerna som samlades i Nuckö socken under sommaren 2002 var semistrukturerade – både teman och förslag till relevanta frågor förbereddes, men vid behov förändrades både frågornas form och ordningsföljd för att man skulle kunna följa upp svaren på bästa sätt (Kvale, 1997). Intervjufrågorna finns i bilaga 1. Ett problem som forskaren alltid måste vara medveten om är att intervjuuttalandet redan är en tolkning av den som gjorde uttalandet. Enligt Gilje och Grimen (1995) kan intervjupersonernas berättelse avspegla de maktrelationer som finns i samhället och det kan vara svårt att avgöra hur mycket sådana faktorer påverkar svaren. Vid en intervju kan intervjupersonen också ha påverkats av vad de har hört eller läst. I föreliggande avhandling har jag dock inte ifrågasatt sanningshalten i intervjuerna när en person beskriver hur hon eller han har uppfattat

något. Min utgångspunkt var att alla beskrivningar som de gav var mycket viktiga (jämför Grubbström, 2003).

En annan viktig fråga i samband med den framliggande magisteravhandlingen är frågan om reflexiviteten eller förståelsen, att forskaren alltid är en del av den sociella världen som hon/han forskar vilket betyder att man automatsikt också påverkar den. Forskaren kan aldrig stiga ur den världen eller vara en åskådare (Atkinson 1990; Hammersley & Atkinson 1983; Strömpl 2002). För forskaren är det viktigt att vara medveten om sina tidigare kunskaper och stereotyper om det som man undersöker. Den ger forskaren möjligheten att förhålla sig till undersökningstemat som en "antropologisk främmande", som inte vet någonting om det undersökta fenomenet (Hammersley & Atkinson, 1983) vilket var någonting som jag försökte vara medveten om. Teman som granskades i intervjuerna berör djupt alla som känner till Estlands historia och skapar stereotypiska och för det mesta negativa känslor om dessa händelser. Härmed måste det tilläggas att museets intervjuare inte alltid följde de regler som en intervjuare måste iaktta (t.ex. frågor som förutsatte negativt svar "Du tyckte ju inte om..., eller hur?", presentationer av egna tankar och känslor i samband med temat osv) under intervjuens inspelningsprocess och där kunde man då och då märka att de hade glömt sin roll som oberoende forskare.

5.2. Kvalitativ innehållsanalys

Innehållsanalys (content analysis) är en empirisk vetenskaplig metod som används för att dra slutsatser om innehållet i olika slag av kommunikation, till exempel intervjuer, observationer eller tidningsartiklar.

För att analysera intervjutexter föreslår Graneheim och Lundman (2008) följande modell som också blev använd i föreliggande avhandling. Först läser man genom hela texten (analysenheten) upprepade gånger för att man ska få en känsla för helheten. Under läsprocessen plockar man ut meningar eller fraser som innehåller information som är relevanta för frågeställningarna som man är intresserad av. Omgivande text måste tas med att sammanhanget kvarstår. Dessa meningar eller fraser kallas för meningsbärande enheter som kondenseras i syfte att korta ned texten men ändå behålla hela innehållet. De kondenserade meningsenheterna kodas och grupperas i kategorier som återspeglar det centrala budskapet i intervjuerna. Dessa kategorier utgör det manifesta innehållet eller med andra ord innehållet som är klart framträdande. Slutligen kan man formulera teman, där det latenta innehållet i intervjuerna framgår vilket betyder att man markerar teman som existerar men som för tillfället inte kan observeras.

Andra forskare beskriver andra, liknande tillvägagångssätt. Holsti (1969) till exempel talar inte om kondensering utan går direkt från urval av meningsbärande enheter till kodning och kategorisering. Man bör också tänka på att man sällan går rakt genom processen från början till slut, utan snarare fram och tillbaka mellan stegen (Graneheim & Lundman, 2004).

I min undersökning valde jag ut nio kategorier från intervjuerna som blev uppdelade i mindre och mer detaljerade subkategorier. Kategorierna valde jag ut efter flera gångers genomläsning av intervjuerna och enligt min mening ger de utvalda kategorierna mest information om livet i Nuckö och hjälper till att konstruera en helhetsbild om perioden 1943-1956.

5.3. Tillvägagångssätt vid analysen

Analysen av intervjuerna genomfördes i två delar. I den första och omfångsrikare delen ges det en översikt av de största förändringarna enligt kulturtraumatiska teorier som ägde rum i Nuckö socken och i den andra delen beskrivs det anpassningsmetoder som intervjuade använde för att klara av dessa förändringar.

Med hjälp av kvalitativ innehållsanalys kategoriserade jag analysmaterialet som består av 27 intervjuer i nio kategorier som efteråt blev kategoriserade i mindre kategorier. Jag läste alla intervjuer flera gånger för att koda eller omkoda materialet. Mitt syfte var att kartlägga alla teman som var relevanta för att uppnå avhandlingens mål – ge en omfattande och detaljerad bild av livet i Nuckö under tidsperioden 1943-1956 ur den kulturtraumatiska synvinkeln som stödjar sig på den historiska mikronivån – undersöka förändringar genom de kvarblivnas och inflyttarnas ögon samt få veta vad man gjorde för att anpassa sig till den nya regimen.

För det första beskrivs förändringarna i samband med emigrationen till Sverige under 1943/1944. Dessa är indelade i fem mindre enheter: 1. Varför följde man inte med?; 2. den statliga transporten; 3. smygflyttandet; 4. de materiella frågorna – gården, boskapen, marken och 5. kontakterna med de emigrerade. För det andra tar jag upp invandringen till estlandssvenska tomma gårdar från andra områden i Estland och från Ryssland. Därpå följer de intervjuades beskrivningar av livet i gränzonen. Den fjärde kategorin handlar om deporteringarna till Sibirien i mars 1949 som har en subkategori: Vem deporterade. Det femte och mest omfångsrika temat i intervjuerna är kollektiviseringen som är indelat i sju enheter: om möjligheten att leva utanför kolchosen; arbetet på kolchoserna; kulakheten;

pålagorna på gårdarna och tvångleveranserna; stölderna; pengarna och fisket. Nästa tema handlar om det kommunistiska partiet och detta tema följs av propagandabeskrivningar. Fritidsliv som inte är förknippat med kulturtraumatiska förändringar men som ger information om människornas sysselsättningar på fritiden under sovjettiden i Nuckö bildar den åttonde kategorin vilken i sin tur är indelad i tre delar: biograferna; festerna och traditionerna. Till sist beskrivs förändringarna i kyrkolivet.

För att återge de intervjuades tankar och minnesbilder så exakt som möjligt använder jag i analysdelen ofta citat som jag själv har översatt från estniska till svenska. Eftersom alla citat som ges går direkt ihop med den kategorin som presenteras under är intervjuarnas frågor inte givna (frågeformuläret finns i bilaga 1). Citat som jag använder är ofta ganska långa i syfte att så mycket som möjligt återge också kontexten.

På grund av det att jag inte har de intervjuades tillåtelse att använda deras personliga uppgifter, som namn, födelseår och datum samt bostadsort, får jag inte hänvisa direkt till personen som jag citerar. Men för att markera olika personer vars citat jag brukar i analysen använder jag förkortningar som består av två bokstäver och två siffror t.ex LK18. Bokstäverna markerar för- och efternamnets första bokstäver och siffrorna markerar den intervjuades födelseårs två sista siffror (två första siffror är för alla 19). Om den intervjuade nämner sin nationalitet under intervjuens gång (estländare eller estlandssvensk) blir det också uppskrivet med en förkortning i parantes bakom den intervjuades namn- och födelsårsförkortning. Förkortningar som används är här: estländare (E), estlandssvensk (ES) och flykting (F) (från Ryssland eller från andra delar av Estland) för att markera separat

personer som flyttade till Nuckö under andra världskriget. Alla flyktingars nationalitet var estländare.

I analysens andra del använder jag Piotr Sztompkas och Albert Hirschmans teorier om anpassningsmetoder med kulturtraumatiska förändringar och med hjälp av dessa granskar jag de intervjuades beteende i Nuckö socken i syfte att kartlägga deras anpassningsmetoder. Hirschmans och Sztompkas teorier om beteendemodeller i kulturtraumatiska situationer använder jag på grund av att de ger en bra möjlighet att tillräckligt detaljerat beskriva de intervjuades anpassning till de nya omständigheterna. Enligt min mening är det viktigt att det ges en valmöjlighet mellan aktiva och passiva beteenden som hjälper till att bättre kategorisera människornas anpassning till de stora förändringarna. Att leva i den nya främmande situationen förutsätter människornas vilja att behandla traumat och anpassa sig. På grund av det bör man granska kulturtraumatiska förändringar och människornas anpassning som en enhet vilket också är mitt mål i avhandlingen.

I avhandlingens nästa del presenteras estlandssvenskarnas månghundraåriga historia fram till år 1956 för att placera undersökningsmaterialet i en historisk ram.

6. Estlandssvenskarnas historia

6.1. Estlandssvenskarnas historia fram till år 1939

I cirka 700 år hade vissa estniska öar och en del partier av kusten i Estland svensk bosättning. Många har ställt sig frågan varför svenskarna valde att utvandra till Estland. Trots att en hel del forskning har skett går det inte att finna något uttömmande svar på detta. En teori som framförts är att befolkningsökningen i Sverige på sina håll ledde till sämre levnadsförhållanden med minskade möjligheter till jordbruk och utkomster. Detta ledde till att många valde att söka nya bosättningsorter där man kunde finna obruten jord och bättre betingelser. Ett exempel som skulle stödja denna teori återfinns i den gamla Gutasagan. Enligt Küng (1990) finns i denna ett avsnitt som handlar om de svenskar som utvandrade från Gotland och bosatte sig på Dagö. Arkivforskning som genomförts av Jörgen Hedman visar att de första svenskarna kom från Gotland i slutet av 1200-talet. Skälet skulle ha varit att befolkningen ökat så mycket under lång tid att jorden inte räckte till. Detta ledde till att man "lottade bort" var tredje man från ön. Dessa människor fick behålla sina privata ägodelar och hamnade så småningom på Dagö (Persson, 2000). Att Estland blev ett nytt bosättningsområde för svenskarna skulle också kunna förklaras av att strandområdena och öarna på den tiden var i stort sett obefolkade och att man från politiskt håll såg positivt på invandringen, eftersom den innebar inkomster för makthavarna (Persson 2000, Blumfeldt 1961). En annan teori är att svenskarna skulle ha anmodats att utvandra för att säkra den kristna sjöfarten som på den tiden stördes av sjöröveri och vrakplundring. Denna teori stödjer bland annat Carl Russwurm i sitt år 1855 publicerade arbete *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö*, som ansåg att valet av de svenska bosättningsområdena skulle haft en strategisk betydelse från denna

utgångspunkt. Enligt Russwurm slog svenskarna sig ner i Estland under den senare vikingatiden (Blumfeldt, 1961). Enligt Felicia Markus (2004) bevisar undersökningar i Enby att svenskar kom till Estland betydligt tidigare. Enligt henne bosatte sig svenskar i Estland redan under tidig järnålder – vikingatiden brukar räknas från omkring år 800 till år 1000 och den är järnålderns sista period.

Det tidigaste bevarade dokumentet som nämner svenskarna i Estland är Hapsals stadslag från 1294, där Ösel-Viks biskop stadgar arvsrätt mellan svenskar i staden och svenskar i biskopsstiftet (Nemeth, 1986). Svenskarna slog sig ner dels som större bosättningsenheter, dels som enstaka nybyggare. Svenskarna valde att bosätta sig längs kustområdena – Nuckö, Ormsö, Odensholm, Dagö, Runö, Vippal, Korkis, Rågöarna, Padis, Laydes och Nargö (Nemeth, 1986). Enligt Persson (2000) kan detta ha flera förklaringar. Den viktigaste är troligen närheten till fiskevatten och obruten åkermark. Estlandssvenskarna livnärde sig ju till största delen på jordbruk och fiske men även på sjöfart. Enligt Persson (2000) kan man inte prata om någon "strid ström" av svenskar. Men däremot kan man sluta sig till att det stora bondeupproret i Estland St Georgsnatten 1343 kom att få en viss betydelse för den fortsatta invandringen. Det betydde att efter upproret, där många bönder satte livet till, stod många gårdar tomma och väntade på nya ägare. Enligt Kung (1990) kulminerade de estlandssvenska bosättningarna kring sekelskiftet 1400. Därefter verkar invandringen ha mattats av. I början av 1700-talet räknar man med att den estlandssvenska befolkningen uppgick till cirka 12 000 personer men denna siffra nästan halverades i samband med pesten 1710 (Persson, 2000).

Svenskarna i Estland intog en rättslig särställning genom en rad skyddsbrev om "svensk rätt", det första från 1294. Enligt Karl IX:s brev från 1600 skulle estlandssvenskarna vara kronobönder och enligt ett annat kungligt brev

undertecknat av Karl XI 1685 hade de rätt att säga upp sig och flytta från de godsherrar som kontrollerade nästan all mark. I teorin var estlandssvenskarna inte livegna, men liksom ester var de underställda feodalismen (Beijbom, 1994). Estlandssvenskarnas historia var uppfylld av kampen mellan bönder och godsägare. 1561-1721 var Estland svensk provins. Karl IX, Gustav II Adolf, drottning Kristina, Karl XI, Karl XII utfärdade alla skydd för den estlandssvenske bondes fri- och rättigheter, men ständigt hittade godsherrarna på sätt att kringgå besluten. I samband med Det stora nordiska kriget inträffade nya farsoter och i 1710 års pest borttrycktes ungefär hälften av dåtidens estlandssvenskar (Nemeth, 1986).

Vid 1800-talets ingång kontrollerades Estlands jordbruk av ca 600 adliga familjer. Livsegenskapen hade upphävts men det feodala förtrycket fortsatte att plåga bönderna. Efter 1856 års bondelag lättade trycket och ett nationellt uppvaknande inleddes och detta också bland estlandssvenskarna (Beijbom, 1994). De estlandssvenska bönderna fick penninginkomster och pengarna gick till friköp av gårdarna av godsen (Nemeth, 1986). Skärskilt betydelsefullt blev Evangeliska Fosterlandsstiftelsens beslut att skicka lärare och missionärer till Estlands svenskbygder. Under den estniska självständighetstiden 1918-40 fanns det ett 20-tal sexåriga estlandssvenska folkskolor. 1909 grundades Svenska Odlingens Vänner. I samband med Estlands frigörelse efter första världskriget 1914-1918 startades det politiska Svenska folkförbundet som 1918 började utge tidningen Kustbon. Estlands självständighet innebar att estlandssvenskarna fritt kunde utveckla språk och kultur. (Beijbom, 1994). Under 1930-talet blev dessutom den estniska nationalismen alltmer påträngande och 1933 års grundlag uppfattades som negativ mot nationella minoriteter. 1938 beslöts t.ex. att alla ortnamn och om möjligt också personnamnen skulle "estifieras" (Küng, 1990).

6.2. Händelser under perioden 1939-1956

Den 23 augusti 1939 skrevs Molotov-Ribbentroppakten under, vilket resulterade i att Estland den 6 augusti 1940 inlemmades i Sovjetunionen. Under krigsåren flydde eller evakuerades 95% av estlandssvenskarna till Sverige (Raag, 2009; Beijbom, 1994). Inte alla fick möjlighet att följa med de organiserade transporter som på mer eller mindre legal väg förde över ett antal av dem till Sverige. Många fick ta sitt öde i egna händer och rikta blicken mot det gamla hemlandet Sverige (Nemeth, 1986). Eftersom svenskbygden ansågs ligga strategiskt till avhystes en stor del av den kvarboende befolkningen så att Ormsö, Odenholm, Rågöarna, Nargö och Runö förvandlades till militärbaser eller övningsområden (Beijbom, 1994). Befolkningen tvångsevakuerades till andra orter på fastlandet. De estlandssvenskar som nu tvingades flytta begärde att få utresetillstånd till Sverige och efter en tids väntan i oktober 1940 fick 110 rågöbor det begärda tillståndet. Samma höst begärde också övriga estlandssvenskar utresetillstånd men enligt Andræ (2004) ledde detta till intet och en allmän överflyttning måste skrinläggas.

I juli 1941 besegrade tyskarna Estlands fastland och ett nytt hopp vaknade hos estlandssvenskarna. Men den tyska ockupationen blev inte den befrielse man hade hoppats på – Estland slogs ihop med Lettland, Litauen och Vitryssland till enheten “Ostenland“. Snart förstod man att den tyska krigslyckan hade vänt och som en bekräftelse på detta var Stalingrads fall i ryssarnas händer under vintern 1942-43. Tanken på flykten väcktes på nytt under våren 1943 när order om arbetsmobiliseringen utfärdades. Då kunde man inte vänta länge (Aman, 1961).

Vad gjorde tyskarna för att stoppa rymningarna, frågar Viktor Aman i sin uppsats om *Estlandssvenskarna under andra världskriget. Överflyttningen till Sverige*

(1961). De kunde inte förbjuda fiskebåtarna att fara till sjöss eftersom det var ont om livsmedel och istället skärptes kustbevakningen. Eftersom det emellertid var ont om folk var bevakningen inte tillräckligt effektiv. När det var klart att de första flyktförsöken hade lyckats och tyskarna inte hade vidtagit några repressalier mot de kvarblivna anhöriga, var det fler grupper som vågade försöka. "Båt efter båt gled under skydd av mörkret ut från standen..." beskriver Viktor Aman (1961) estlandssvenskarnas flykt från Estland till Sverige.

Efter långa diskussioner i Berlin fick den svenska regeringen tillåtelse att efter ett antal sjuktransporter legalt överföra de kvarblivna friska estlandssvenskarna till Sverige. Transporten skulle ske med ett estniskt fartyg, omkring 300 personer åt gången, därav minst 85% svenskar (Aman, 1961; Persson, 2000; Andræ, 2004). Undantagna var fortfarande män i vapenför ålder, men flera av dem lyckades enligt Persson (2000) ändå komma med som fripassagerare.

Den 21 juni 1944 avgick den första transporten med "Juhan". Totalt gjordes nio resor, den sista med m/s "Triina" den 21 september 1944 (Persson, 2000). Enligt Aman (1961) överskeppades ca 3400 estlandssvenskar till Sverige i den allmänna överflyttningen. Under 1943-44 kom ca 7000 estlandssvenskar till Sverige. Efter den stora flykten 1944 blev det kvar ca 1300 estlandssvenskar i Estland (Eelmäe, 2005; Rausing, 2004).

Enligt Göte Brunberg (2006) var de viktigaste skeendena i Rickul/Nucköområdet under sovjettidens första år: invandringen till de tomma gårdarna, områdets förvandling till gränzon, kulakförklaringarna, massdeportationerna och bildandet av kolchoser. Till exempel i Rickul kommun, som var till cirka 95% bebodd av svenskar, medförde flyttningen till Sverige att i stort sett alla gårdar och torpställen

tömdes på sina ursprungliga invånare. Detta gjorde möjligt för flyktingar från andra områden i Estland och även från Ryssland att bosätta sig på de tomma gårdarna. Rickul kommun fick en befolkning som till övervägande del var ny och som inte hade några kunskaper om traktens traditioner och historia. I Nuckö kommun, där befolkningen före kriget var mer blandad blev den övervägande delen av ester och ungefär hälften av svenskarna kvar (Brunberg, 2006).

Nuckösocken med sitt kustnära läge fick stor militär betydelse och förklarades hösten 1944 som gränsszon, till vilken krävdes speciella tillstånd för inresa. Tillträde till stränderna blev förbjudet, även för lokalbefolkningen. Militärförläggningar etablerades, de största i Pasklep, Sutlep och Spithamn. Fisket som tidigare hade varit en viktig binärning för kustborna förbjöds nu och tilläts inte förrän 1949, då fiskekolchoserna bildades i Harga och Spithamn. Lokalbefolkningen kunde ändå enligt Brunberg (2006) se en fördel med gränssonen: övervakningen gjorde att både lokala och utifrån kommande brottslingar fick svårare att bedriva sin verksamhet.

När Estland annekterades av Sovjetunionen 1940 konfiskerades all jord och blev folkets det vill säga statens egendom. Gårdarnas maximala storlek bestämdes till 30 ha. All överbliven mark fördes till den statliga markfonden, varifrån staten delade ut mark till jordlösa bönder, lantarbetare och småjordbrukare. Under den tyska ockupationen förklarades den kommunistiska jordreformen för ogiltig (Seffers, 2006a). Större delen av de nybildade gårdsmarkerna lämnades tillbaka till de förutvarande ägarna, men endast för brukande. När sovjetmakten åter etablerade sig i Estland under hösten 1944 var den viktigaste uppgiften att få igång livsmedelsförsörjningen. För att möjliggöra detta accepterade man i början att jordbruket fortfarande bedrevs i privat form. De övergivna estlandssvenska gårdarnas byggnader, djur, jordbruksredskap, fruktträd och bärbuskar konfiskerades och överlämnades till de nya bosättarna. Att jordbruket under de första åren bedrevs

i privat form betydde inte på något sätt att den enskilde jordbrukaren själv kunde besluta om vad som skulle produceras på gården. Den under första ockupationen 1941 införda leveransplikten av jordbruksprodukter till staten - de så kallade normerna, fortsatte. Storleken av normerna beräknades enligt gårdens nyttoareal och husdjur och ökade progressivt med gårdens storlek och bärkraft (ibid).

Under åren av privat jordbruk skärptes skatter och pålagor successivt. Till exempel höjdes från 1946 till 1947 jordbruksskatten nästan till det dubbla för de gårdar som inte var kulakgårdar. För dessa höjdes skatten däremot 12,5 gånger. Syftet med det var helt klart – man ville eliminera kulakgårdar genom att göra dem olönsamma. En förutsättning för att man skulle kunna genomföra den planerade kollektiviseringen av jordbruket var att man dessförinnan kunde bryta de privata jordbrukarnas motstånd. De skulle inse att det bästa för dem var att bilda ett kollektiv, eftersom alla andra möjligheter var sämre. De maktmedel man använde sig av var ökade pålagor och bestraffning av de bönder som betraktades som ”kulaker”. Till kulakhushåll räknades sådana som under den tyska ockupationen eller senare systematsikt hade använt extern arbetskraft eller erhållande av inkomster genom att låta andra hushåll använda deras jordbruksmaskiner som traktorer eller tröskverk (Brunberg, 2006; Seffers, 2006a).

Det som mest banade marken för kollektiviseringen i Estland var de omfattande deportationerna till olika delar av Sibirien. Deporteringen ägde rum i slutet av mars 1949. Enligt Ülo Ojatalu (2006) var de som skulle deporteras i tillägg till kulakerna och deras familjer, ”nationalisters” och ”banditers” (dvs. fosterlandsvänner och skogsbröder) familjer, rehabiliterade banditer som hade fortsatt med sovjetfientlig verksamhet, samt deras familjer och banditernas medhjälpare (dvs skogsbrödernas medhjälpare) familjer. Under marsdagarna 1949 deporterades enligt officiella uppgifterna 20 713 personer från Estland. Till de ska läggas dem som frivilligt

följde med sina familjer och de som sändes iväg via fängelse. Enligt Brunberg (2006) kunde det totala antalet överstiga 22 000 personer. I Rickul/Nucköområdet fanns på deportationslistorna totalt 86 personer, varav från Nuckö kommun 58 och från Rickul kommun 28 personer. Totalt deporterades 64 av dessa personer (ibid).

Hos de styrande i Moskva fanns hela tiden tanken på överföring av jordbruket i kollektiv ägo. För att bereda marken för kollektiviseringsprocessen höjdes skatter och pålagor på jordbrukarna (Lumeste, 2005). I tillägg till detta kom kulakförklaringarna och deporteringarna. När de privata jordbrukarnas motstånd var brutet påbörjades kollektiviseringsprocessen. Ett första led var att bilda bykolchoser, omfattande jordbruken i en enda by eller ett fåtal byar. I Rickul/Nucköområdet påbörjades kollektiviseringen redan under våren 1948, när den första kolchosen, "Röda stjärnan" bildades i Österby. Sedan dröjde det nästan ett år utan att det kom till någon ny kolchos, men efter deportationerna bildades 22 kolchoser i Rickul/Nucköområdet under en månad. Redan år 1950 började man slå ihop bykolchoserna till allt större enheter. 1976 fanns det bara en kolchos kvar – "Leninkolchos" i Birkas (Brunberg, 2006).

Estlandssvenskarnas månghundraåriga historia i Estland slutade skarpt med andra världskriget. De kvarvarande var för få för att kunna upprätthålla sin svenska identitet – sitt språk och sina traditioner. Intervjuanalysen som genomfördes i Nuckö under sommaren 2002 var enligt Alar Schönberg (08-10-09) en av de sista möjligheterna att samla och bevara de gamla estlandssvenskarnas minnen eftersom många av dem redan var i en föraktningsvärd ålder. I följande avsnitt presenteras det trettiotvå minnesbilder om sovjettiden under perioden 1943-1956 sedda genom de gamla bybornas och nykomlingars ögon.

7. Analysens resultat

I detta kapitel kommer analysens resultat att presenteras. Kapitlet består av två delar. I den första och mer omfattande delen ges en översikt av de största förändringarna i människornas liv under sovjettiden såsom de intervjuade upplevde dem. Här använder jag både hänvisad text, mina egna kommentarer och ofta också citat från intervjuer för att på ett detaljerat sätt skildra människors känslor och tankegångar i samband med förändringarna. Varje citat har också kodats för att visa olika människors åsikter. Koden består av två bokstäver och två siffror – de intervjuades för- och efternamns initialer samt födelseårets sista siffror till exempel AA21. I parentes efter koden anges också deras nationalitet – estländare (E), estlandssvensk (ES) och separat markeras flyktingar (F). De som inte nämner sin nationalitet i intervjun har bara koden vid sina citat. Den andra delen av resultatet utgörs av analysen av de intervjuades anpassningsbeteende i samband med de traumatiska förändringarna.

7.1. Översikt av de största förändringarna i Nuckö under 1943-1956

7.1.1. Emigrationen till Sverige under 1943/44.

Estlandssvenskarnas flykt och evakuering, som hade börjat i större skala på hösten 1943 och kulminerade i september 1944, lämnade den gamla hembygden i dramatisk omvandling. Överflyttningen till Sverige av den estlandssvenska folkmajoriteten kom att i större eller mindre utsträckning tömma de tusenåriga bosättningarna på sin ursprungliga befolkning (Hoppe, 2006). Drivkraften att fly till Sverige var så stark bland estlandssvenskarna att för det mesta var det inte fråga *om* en överflyttning skulle ske, utan *när*. Men ändå stannade enligt Persson (2000) ett

tusental estlandssvenskar kvar i Estland och i några undantagsfall var det familjer som bestämde sig för att återvända till Estland när kriget var slut. De traumatiska upplevelser som många nämner i sina intervjuer är smärtan som man kände när man såg sina hembyar tömmas på vänner, släktingar, grannar. Smärtan som man kände när man tappade kontakter med sina nära och kära för många år. Sovjettiden berörde hela Estland med sina traumatiska förändringar, men man får inte glömma att de kvarvarande estlandssvenskarna hade en svår och smärtsam förändring i större utsträckning än estländarna – byarna tömdes på sin gamla befolkning, svenska språket försvann tillsammans med deras gamla traditioner. AA21 (ES) berättar: *Men hela min ungdom gick. Varje kväll när det inte blåste vinkade vi av nya båtar. Det var en svår tid.* Det citatet skildrar mycket bra den hopplösa känslan som grep dem som stannade kvar – osäkerheten för framtiden som man var tvungen att möta utan stödet från sina vänner, sin generation.

7.1.1.1. Varför följde man inte med?

Alla estlandssvenskar som blev intervjuade hade av någon anledning stannat kvar i sina gårdar i gamla hembyar. De alla visste att svåra tider var på väg men ändå flydde de inte. Med utgångspunkt från intervjuerna kan nämnas att en av de viktigaste orsakerna som påverkade dem så starkt att de valde att stanna var att man väntade på någon anhörig som var ute i kriget – mammor och pappor ville inte lämna sina söner ensamma i Estland. De hoppades att deras söner en dag skulle komma tillbaka från kriget. Tanken att pojken skulle komma till sin gamla gård som var tom eller överläten till någon annan var outhärdlig.

SV33 *Vi kunde ju ha rest till Sverige – min pappa är ju svensk, läst i en svensk skola och allt. Vi kunde ha rest med hela familjen, men min mamma ville inte eftersom hennes son var i Ryssland och hon tänkte att vart skulle han ta vägen när*

han kommer tillbaka och gården är tom eller någon annan bor där. Ensamma unga män tillät tyskar inte att ge sig iväg, tillsammans med familjen var det tillåtet. Och på grund av det åkte vi inte till Sverige.

En del unga människor bestämde sig för att stanna eftersom de inte ville skiljas från sina föräldrar som inte ville följa med.

AA21 (ES) *Min mamma var religiös och sade: "Jag ber, att du inte behöver att ge dig av!" Hela vår familj stannade kvar och det har varit helt bra.*

LK21 (ES) *Jag hade den biljetten i fickan och jag var säker på att jag också skulle åka till Sverige men min mamma var så orolig och min pappa hade bara en arm. Pappa sade att jag har varit i krig och jag känner ryssar, jag är inte rädd för dem men i Sverige har jag intention att göra med bara en arm. Och när den tiden kom att alla började fly då blev jag så rädd för havet och föräldrar var så ledsna att alla barn sprang bort. Då bestämde jag mig att stanna kvar.*

LA24 (E) *Jag ville inte åka till Sverige. Min mamma och pappa var här och jag tänkte att jag blir galen där. Att jag börjar längta efter dem.*

Men det var inte bara sina anhöriga som man tänkte på utan också djur – som påverkade människor så starkt att man inte ville följa med – man ville inte lämna sina hästar eller kor till främmande händer.

LR29 (ES) *Det var därför att jag hade två bröder mobiliserade till Ryssland och pappa hade två unga hästar som han inte ville lämna och han sade att kanske kommer sönerna också tillbaka och tänk om då är främmande människor i huset och de har inget hem kvar.*

MG27 (ES) *Vi hade våra namn uppskrivna för att emigrera till Sverige och vi började bli sena – ryssar var inne igen. Men då sa mamma att hon inte ville komma, hon stannar med sina djur. Och då bestämde pappa att vi alla stannar. Jag var lite ledsen över det. Men om mamma hade blivit ensam här, hade hon kanske blivit deporterad till Sibirien.*

Det var inte lätt för alla att fatta flyttningsbelut. Många väntade för länge och hoppades på den sista båten. Men det som utkom från flera intervjuer var att den sista båten som man väntade på aldrig kom.

PH37 (ES) *Min pappa var i Sverige men mamma var här eftersom den sista båten gick ju aldrig. Pappa for själv med en liten båt men mamma var rädd och följde inte med.*

AR35 (ES) *Vi skulle också ha farit men den sista båten gick aldrig. Ryssar började komma tillbaka och alla var rädda.*

Bland dessa 27 intervjuer finns en intervju där familjen bestämde sig att komma tillbaka till Estland efter krigets slut. Dottern berättar: AM35 (ES) *Vi gav oss av med den sista båten som verkligen kom. Min pappa hade hela sitt liv bott på landet och hade varit sin egen chef, men nu var han tjänstefolk i Sverige. Livet i Sverige var svårt eftersom det var så många flyktingar där. När kriget slutade 1945. började min pappa ordna papper för att kunna komma hem igen. När vi kom tillbaka var det en annan familj som bodde i vår gård men de flyttade eftersom det var många tomma gårdar i närheten. Vi fick vårt hem tillbaka. Vi köpte tillbaka vår ko och väggklocka. Vi betalade för att få tillbaka våra egna saker. Men mamma och pappa var nöjda med det. Jag hörde dem aldrig säga att det skulle ha varit bättre i*

Sverige. Många som flyttade har berättat hur outhärlig var hemlängtan. Den slapp vi.

7.1.1.2. Den statliga transporten

Den svenska staten kallade hem sina medborgare. För det första togs till Sverige sjuka och handikappade och senare också de som själva ville emigrera. Enligt Aman (1961) kunde den siffran som överskeppades med den statliga transporten vara cirka 3400 estlandssvenskar. En kvinna som hade flyttat till Nuckö från Ida-Virumaa berättar: EK32 (F) *När vi kom hit 1944 flydde många härifrån. Jag minns den stora båten som stod där och med små båtar tog man människor dit. Man kunde inte ta med sig alla väskor som man hade packat och då kastades dessa väskor tillbaka till stranden. Hela stranden var full av små väskorna, som man inte kunde ta med.*

Ett faktum som jag lade märke till när jag analyserade intervjuerna var att människor inte pratade så mycket om den statliga transporten – det var bara några enstaka beskrivningar. Grunden till den kunde vara att historier om den statliga transporten inte var så spännande och känslomässiga. Den statliga transporten var en trygg och legal väg till Sverige – ingenting speciellt att berätta om.

7.1.1.3. Smygflyttandet

Det var många som inte kunde resa med den statliga transporten men ändå ville fly. Ett exempel på detta var män i vapenför ålder. I flera intervjuer nämns det att bröder i samma familj hade blivit mobiliserade till olika arméer – en till tysk armé och den andra till rysk armé. För att inte behöva strida med varandra måste en eller båda fly till Sverige. SV33 *Min äldsta bror mobiliserades fyrtioett och de ville ta den*

ygre brodern till flygvapnet under tysk tid. Min mamma sade att bröder inte skulle strida mot varandra och då gömde han sig tills han flydde till Sverige.

LR29 (ES) *Bröder ville inte strida mot varandra och då rymde den yngste till Sverige. De gick med en liten båt först till Finland och om du var svensk då lät finnar dig att åka vidare.*

AM35 (ES) *Man byggde om fiskebåtar så att dessa blev lite högre i kanten. Min kusin kom hit till Nuckö över isen, han promenerade ryggen framåt för att fotspår skulle bli åt andra håll och han gömde sig här tills han kunde fly.*

Det var många som byggde eller byggde om sina egna båtar för att resa till Sverige på egen hand. Bästa förutsättningar för att fly hade sjöfolk och fiskare som hade tillgång till båtar och som hade kunskaper om sjövägar. Också deras lång båtbyggningsstradition kom nu till stor nytta fast det också kunde vara en orsak att skickas till Sibirien. LK23 berättar: *Där i den lilla viken där den presidentens residens ligger nu under dessa unga tallar kunde man höra hur man byggde. Redan tidigt på morgonen såg vi män som gick till arbetet. Alla visste hur många båtar det var, hur många man byggde dem.*

LR29 (ES) *Min pappa var en gammal sjöman och byggde båtar. Han sålde alla sina båtbyggningsredskap och båtar 1939 innan ryska baser kom eftersom han trodde att ryssar kunde man inte skämta med.*

LK23 *Man gick både med motorbåtar och med segelbåtar. Mina släktingar gick alla med segelbåtar. Med en liten båt med linneseegel på. Seglen var sydda av lakan och gick och kom fram till Sverige.*

Även tyska soldater visste att man byggde båtar men de gjorde ingenting för att stoppa det. Enligt Persson (2000) verkar det som om tyskarna valde att mer eller mindre se genom fingrarna när de estlandssvenska båtarna en efter en lämnade Estlands kust. I intervjuerna nämner de intervjuade flera gånger att tyskarna själva var intresserade av estlandssvenskarnas båtar för samma syfte. En kvinna berättar LK23 *Tyskarna ville fly själva också. De ville fly själva. Det var ofta så att de sa att du bygger din båt och tar mig med dig. Och de gav sig av.*

UV29 (ES) *Min systers man byggde själv en båt för att fly men det var några stora tyska chefer som hörde att vi har en färdig båt och tog den ifrån oss. Och då åkte de själv med vår båt. Men den var inte helt färdig än – det fattades någonting i motoren och de kom inte längre än 19 kilometer bakom Ormsö. Där blev de fångade. Så stannade jag och mina två systrar och min sväger här.*

Båtarna som man flydde med var små och ofta överlastade fast man tog med sig bara det nödvändigaste.

LR29 (ES) *Det var inte mycket som man kunde ta med sig. Min syster reste iväg med en liten väska i handen och bara en tröja på sig, utan kapp.*

Vädret spelade mycket stor roll för att resan skulle lyckas. Men ofta känns det nästan otroligt att man överhuvudtaget hade kommit fram. En man berättar hur hans bror och föräldrar flydde mitt i vintern i februari 1944 JR18 (ES) *De hade sin egen motorbåt. Hela Paskleps vik var full av drivis. Båten var liten och brorsans fru hade små tvillingar sex månader gamla och de gick härifrån vid midnatten. Båten togs till stranden med hästar och brodern tog två unga pojkar från Gutanäs till båten. Till slut var det tio själar på båten. Och då började de pressa sig genom isen. När de kom genom isen var det dag och ljus ute och hela båten var som på handflata för tyskar men de lade inte märke till det. Då kom de fram till Odensholm*

och fick en mycket stor nordstorm. De kastade ut alla sina saker från båten och isen slog ett hål i båten och de var i en stor fara där. Till slut drivdes de med åtta timmar till Hangö i Finland och då vidare till Sverige.

Men inte alla hade lika stor tur. Även om vädret var fint och båten bra, kunde det hända att man inte lyckades utan blev infångade av tyska militärer.

EK32 (F) *De hoppades att de skulle gå med sin egen båt men de blev fångade och hamnade i fängelse i Tallinn. Och då kom de tillbaka hit.*

7.1.1.4. De materiella frågorna – gården, boskap, mark

För att kunna fly med den statliga transporten var det obligatoriskt att hitta någon som tog hand om gården och dess boskap men enligt intervjuerna var det inte enkelt eftersom det var många som gav sig iväg och få som stannade kvar. En förutsättning för estlandssvenska lantbrukare att av tyska myndigheter få tillstånd för evakuering till Sverige var att husbonden fick tag på någon som fortsatte lantbruket på gården, en förvaltare eller arrendator (Seffers, 2006a).

MR23 (F) *Estlandssvenskar kunde ju inte lämna sina gårdar innan det fanns någon som tog över. Allt lämnade de ju kvar – boskap och saker.*

VK31 (E) *Min mammas släktingar ville emigrera till Sverige men de kunde inte fara förrän de hade hittat någon som skulle ta hand om deras boskap. Och då tog vi hand om deras kor, svin hade de slaktat. Men redan efter två veckor kom det människor från Vaivara som fick deras gård och kor.*

Innan de lämnade sina gårdar sålde de oftast sina saker och slaktade djur. Avsikten med det var dels att försöka få ihop lite pengar för att ta med sig till Sverige, men

också ovilja att ge sina ägodelar och djur till främmande händer. Gården blev tomma och ödsliga och enligt SN45 (ES) minnesbilder blev alla estlanssvenskarnas tomma hus brända av ryska militärer som rev ner dem och stoppade till spannmålstorkare i hans hemby.

EK18 (F) *Möbler lämnade de ju kvar. De tog med sig lite kläder. Flesta sakerna sålde de innan de gav sig av.*

Men ibland hade man fattat sitt flyktbeslut så plötsligt att enligt en kvinnans minne EP46 (ES) var soppan fortfarande varm på spisen när man lämnade gården. UV29 (ES) *Svenskarna gav sig av så att deras kor blev kvar råmande i ladugårdar. De som hittade någon som tog hand om boskapen var glada, men det var inte så enkelt.*

7.1.1.5. Kontakter med de emigrerade

Enligt de intervjuade var det inte enkelt att hålla kontakt med sina släktingar som hade emigrerat till Sverige. Breven som man skickade var genomlästa och paketen genomsökta. Under 1940-60talet kom det inte i fråga att komma eller åka på besök. Brev som man växlade var lakoniska och neutrala och innehöll för det mesta bara korta meddelande om hälsan. Det var uteslutet att skriva till exempel om politik eftersom brevet, om det hamnade i fel händer, kunde leda till oönskade konsekvenser. Många trodde att det otvetydigt betydde raka vägen till Sibirien.

En kvinna berättar LK23 *Kontakter kom först på 1960-talet. Vi hade ingen telefon men då började vi brevväxla. I början var breven öppnade. Man kunde ju inte skriva något. Skickade ett litet kort eller så. Mycket kort.*

AM35 (ES) *Vi skrev om mänskliga saker – om hälsan, livet. Ingenting om politik*

Oftast var det bäst att förneka sina svenska rötter och släktingar som var i Sverige eftersom det kunde ha sina följder. Enligt de intervjuade var ryssarna rädda att någon kanske skulle försöka fly till Sverige och att det var bäst att blockera alla sådana risker redan från början. Med *ryssar* menar de intervjuade sovjetiska tjänstemän, gränsvakter. En mamma berättar MR23 (F) *När min son slutade sjöfartskolan fick han inte visumet för att börja arbeta på havet eftersom de redan visste att han hade släktingar i Sverige och Kanada.*

7.1.2. Invandringen till estlandssvenskarnas tomma gårdar från andra områden i Estland och Ryssland.

En stor grupp människor med likartad bakgrund och levnadsöden, som kom till byarna i Nuckö området, var evakuerade från Ryssland. De talade estniska och de flesta hade estniska namn (Seffers, 2006b). Hur många rysslandsester som kom till den estlandssvenska bygden är okänt men enligt Seffer (ibid.) kunde det utgående av arkivmaterialet från 1944, 1945 vara 373 personer som bosatte sig i Nuckö kommun vilket utgör 17-18 procent av den dåtida Nuckö kommuns befolkning.

En kvinna från Stor-Enby beskriver situationen på följande sätt MR23 (F) *De flesta gamla lämnade sina byar och det kom ju många nya hit under den tiden. Det var redan många ryssar här. Några svenskar stannade ju också kvar. Många kom hit från Dagö, de flyttade från baserna och det var krigsflyktingar. De kom till svenskarnas tomma gårdar.*

Rysslandsester försökte hitta ett eget ledigt hus eller gård att bruka. Rykten om svenskarnas övergivna gårdar, med djur, redskap, inventarier och fyllda visthusbodar hade spritt sig.

En kvinna berättar VH40 (F) *Vi kom från andra sidan av Peipussjön från Pihkva från en by som hette Tubnikov. Det var en estnisk by och under den tyska tiden tog*

tyskar ester tillbaka till Estland. Det var hela byar som togs tillbaka. Vi åkte tåg till Hapsal och då gick alla och letade efter en ny plats för sig. Här var ju gårdar tomma och man kunde komma hit. Gårdens husbonde hade redan flyttat till Sverige och hans fru reste med sista båten. Mina föräldrar tog hand om deras ägodelar.

Ofta trodde de estlandssvenskar som bestämde sig för att emigrera att de snart skulle ha möjlighet att återvända till Estland och få tillbaka sina gårdar med redskap och djur. Man kunde inte ana att flykten till Sverige under 1943/44 skulle betyda nästan femtio års väntan innan man kunde återvänta till sina gamla hembyar.

EK18 (F) Vi kom från Dagö 1945. Vår familj blev under flygbaserna. Vi fick två veckor för att flytta. När min man kom tillbaka från andra världskriget 1944 och han hade tur att få en gård eftersom han hade deltagit i det Stora fosterländska kriget och då fick vi den gården här. Hela byn var till slut full av dagöbor och ryssar.

Det var en mycket svår tid för de gamla bybor som blev kvar här. Deras gamla vänner, grannar och släktingar hade gett sig iväg och nu blev byarna fulla av nya främmande människor som hade nya seder och vanor. Rysslandester var till exempel vana vid kolchoslivet. Det gjorde ont för gamla bybor att se hur de nya fick det hela som man i många generationer hade arbetat för helt gratis – gårdar, åkrar, boskap.

AS23 (E) Människor som kom från Ryssland hade en mycket annorlunda världsbild än vi. Till exempel när de sålde de deporterades saker i Birkas var de alla där för att få någonting men vi gick ju inte dit. Det var som två olika gäng.

AM35 (ES) Det var ju så få estlandssvenskar som blev kvar här – endast gamla människor. Det var mycket svårt för dem att ge bort sina ägodelar. De som flyttade

hit fick ju allt som svenskar hade lämnat kvar helt gratis – gårdar och boskap som de efteråt gav till kolchosen. Dessa människor var ju redan bestörda. De hade ju redan varit i kolchos i Ryssland. Men de hade förmodligen andra bekymmer, de kom hit till en alldeles främmande plats och var tvungna att lämna sina hem. Men när de gamla estlandssvenskar träffades viskade de till varandra om vad de tyckte när ryssar skulle fara hem.

De som flyttade hit såg oftast inga skillnader mellan de kvarvarande och sig själva men egentligen var stämningen ganska intolerant och skarp på de kvarvarandes sida.

VH40 (F) *Lokalbefolkningen hade inte annorlunda inställningar till mig eftersom jag redan hade bott här så länge. De flesta visste inte att jag hade kommit någon annanstans.*

VH40 (F) *Estlandssvenskar bodde här tillsammans och i början de föraktade oss lite. Sa att vi är Rysslands flyktingar och så men till slut blev ju de så få att det inte var möjligt att skilja mellan dem och oss. Om människan arbetar hårt är det väl saksamma vem man är. Jag var ju est, inte ryss. Man hade kanske tittat annorlunda på dem.*

JA35 (F) *Det var kanske lite svårt att känna sig hemma här men det var väl ingen som gjorde skillnad att du är lokal och du är invandrare. Det hela var ett folk och arbete måste man.*

Genom de kvarblivnas ögon ser det hela ut annorlunda. Som ett exempel på detta är en mans beskrivning till inflyttarna JR18 (ES) *Hit kom krigsflyktingar, de var de första marodörerna. De tömde platser en efter en och då drog de vidare.*

ES24 (ES) som kom tillbaka från kriget – han hade stridit i tyska armén - berättar om sin hemkomst: *När jag kom tillbaka från kriget hade min mamma och pappa emigrerat till Sverige och vår gård hade övergått i främmande händer. Det var en man från Vaivara som bodde där. Alla våra saker var bortburna. Det fanns ingenting kvar längre. Jag kunde inte protestera så mycket, eftersom jag hade stridit i den tyska armén.*

Men det som gjorde mest ont för de kvarblivna var det när de nya inte kunde uppskatta det som de hade fått utan klagade och skällde ner det som de gamla byborna älskade och aktade.

AM35 (ES) *De som flyttade hit sade att de inte förstår hur det överhuvudtaget är möjligt att bo på så dåliga marker och att i Ryssland är det något helt annat. Min mamma sade till dem att ta era saker och flytta tillbaka då. De sade att det var dåligt och att de samtidigt bodde i våra hus. Det var en överlevnadsfråga. Våra människor hade gett sig av och vi hade inte kommit över det än. Och när de främmande förhöll sig och pratade dåligt då var det mycket deprimerande. Vi var mycket tålmodiga och tysta men de var mer pratsamma.*

Trots att de kvarblivna hade svårt att vänja sig vid nya människor i början blev det inga stora konflikter mellan dem. Tiderna var svåra och situationen komplicerad, det var bäst att hålla samman så mycket som möjligt. AS23 (E) *Vi grälades inte, umgicks med varandra. Gick tillsammans och arbetade. Arbetet smälte oss samman.* Egentligen var ju både de gamla byborna och flyktingarna krigsoffer. Nykomlingarna var tvungna att lämna sina hem och bosätta sig i andras övergivna gårdar. De gamla byborna var däremot mycket känslösamma och modlösa sedan deras grannar och vänner gett sig av och flyktingarna uppfattades ofta som inkräktare.

7.1.3. Livet i gränzonen

Nuckö socken förvandlades till en gränzon 1944 vilket betydde att man inte längre fick komma och gå som tidigare utan nu var hela området starkt bevakat och utan tillstånd som man kallade för *propusk* hade man inget tillträde dit. Ordet *propusk* kommer från ryskan och betyder ett tillståndsbevis, ett visum, som ”öppnar dörren” till gränzonen. Även lokala människor måste alltid ha med sig och visa upp sitt tillstånd som var stämplat i passet för att bekräfta sin rätt att få komma hem fastän gränsvakterna visste nästan alla byborna till namnet. SV33 berättar att en gång när hon kom hem från staden och hon hade glömt sitt pass hemma, ville gränsvakterna inte låta henne gå eftersom hon inte hade dokumenterna med sig. Till slut ringde hon till gränsbevakningens chef som hon kände och han bekräftade att hon var från orten och hon kunde gå hem till slut.

SV33 berättar *För att kunna komma till gränzonen behövde man ett tillstånd – propusk. Man måste gå till bysovjet för att få tillstånd så att bysovjet inte skulle hindra den eller den personen att komma till gränzonen. Man undersökte hur politisk du var. Man undersökte människornas bakgrund. Man fick propusk för en månad eller tre månader. Här var ju gränsvakter. I hamnen kontrollerade man de som kom från båten. Om du inte hade tillstånd, då skickades du till herrgårdens källare i Pasklep.*

Föräldrar som väntade hem sina barn, som studerade eller arbetade på annat håll i Estland, var besvikna, eftersom de inte fick komma hem utan tillstånd. En mamma berättar MR23 (F) *Mina egna barn kunde inte komma hem eftersom de inte hade propusk att uppvisa till gränsvakterna. Utan det kunde man inte komma fastän i passet hade man ju faderns namn och allt men det räckte inte för.*

Enligt de intervjuade hände det då och då att någon försökte komma in utan tillstånd vilket kunde vid upptäckt sluta i fängelse. LK21 (ES) *Ibland sprang jag bara över gränsen. Ibland hade jag propusk också och ibland hamnade jag i karcer också. Men min man var kolchosens ordförande och han kände gränsbevakningens chef och då lät de mig att gå.*

LR29 (ES) *En gång kom jag hit med en annan flicka och de ryssarna visste ju att jag hade bott här tidigare men de kom och fångade oss och körde oss till fängelse i Hapsal. Till slut befriade de mig men den andra flickan skickade de vidare till Tallinn. Det var därför att vi kom till gränszonen utan tillstånd. Men ibland kom vi i smyg och ibland pratade pappa med den gränsvakternas chef att jag kommer nu med mina barn och han kunde tilllåta det.*

HR35 (E) *En gång när jag och min syster ville åka till staden för att hämta mat, kunde min syster inte hitta sitt pass. Jag undrade, vågar vi gå eller inte. Men min syster hoppade in i bilens bagageutrymme och satt där fram till kyrkan när jag släppte ut henne igen. Så kom vi tillbaka från staden också. Men om de hade öppnat bagautrymmet då vet jag inte vad som skulle ha hänt.*

LK21 (ES) *Under bär- och svamptiden var det mycket folk i skogen som inte hade tillstånd men jag kollade inte det, det var gränsvakternas sak.*

Fisket som tidigare hade varit en mycket viktig binäring för byfolket förbjöds och hela strandområdet blev otillgängligt, vilket var mycket ovant för människor som hade bott vid havet hela sitt liv. Enligt de intervjuade var gränsvakterna rädda för att någon skulle försöka fly till Finland eller Sverige och på grund av det vaktade de stranden mycket noga. PH37 (ES) berättar att en dag körde han med kolchosens

traktor till Bysholm och traktorn hade gödselspridare monterad. Gränsvakterna upptäckte från sitt torn att traktorn for till stranden tillsammans med någonting som enligt deras uppfattning var en båt och på en gång kom de till stranden för att stoppa honom.

LK23 *Man kunde inte gå till stranden. Det var en remsa som var upplöjd och om du lämnade ditt fotspår där började man leta efter dig.*

LR29 (ES) *En gång var pappas hästar borta och han gick över den upplöjda remsan på stranden och då hade de sparat honom och kom och knackade på hans dörr mitt på natten.*

UV29 (ES) *Jag hade en liten båt och mycket fiskeredskap och jag försökte fara ut och fiska men när gränsvakterna hittade min båt då sågade de den i två bitar.*

HK48 (ES) *Om barn ibland var på stranden och gick i vatten så att vattnet kom upp till deras knän var det redan gränsöverträdelse och ett försök att fly till Sverige.*

Fastän det var mycket sådant som lokala inte var glada över i samband med gränszonen nämner de att där var åtminstone några fördelar med den: man hade det mycket tryggt i gränszonen. Brottsslingar hade inget tillträde till området som var kraftigt bevakat och för det mesta beskrevs gränsvakterna som trevliga och hjälpsamma personer som byborna accepterade.

SV33 *Vår närmaste granne var gränsbevakningen. Vi hade inga konflikter med dem, de gjorde ingenting dåligt mot oss. Hjälpte till att bärga hö.*

LA24 (E) *Gränsvakter var så trevliga och det var så lugnt att bo här. Ingen vågade komma hit.*

JA35 (F) *Man behövde inte låsa dörrar. Inga tjuvar kunde komma in här. Bra var den gränsszonen. Gränsvakterna hjälpte till med olika arbeten i byn. Ibland var det problem med de också – stal mjölk.*

AR35 (ES) *Det var en mycket trygg känsla. Det var inga främmande människor här, jag vågade gå ut även på natten.*

7.1.4. Deportering till Sibirien 1949

Under 1948 började det förberedelserna för kollektiviseringen i Estland vilket betydde att man enligt Göran Hoppe (2004) började peka ut kulaker, storbönder, vilka skulle deporteras till Sibirien. I deporterinslistorna skulle också skrivas in "banditernas" och "nationalisternas" familjer och familjemedlemmar, rehabiliterade banditer som hade fortsatt med sovjetfientlig verksamhet och deras familjer och till slut också banditernas medhjälpares familjer. Men enligt intervjuerna som samlades i Nuckö socken var det oftast gamla, sjuka och hjälplösa som deporterades för att fylla kvoten. I listorna fanns det också krigsflyktingar medtagna. Unga och friska behövde man senare i kolchoserna. Till Sibirien fördes också de vars anhöriga hade flytt till Sverige vilket byborna också var medvetna om.

JR18 (ES) *Det var mest oskyldiga, gamla människor som deporterades. Till bysovjet gav man information om hur många människor som måste deporteras.*

LK23 *Österblom Maria togs med eftersom hennes son hade flytt till Sverige. I Simas tog man två åldringar och en handikappad person med sig. Det var gamla människor. De som inte orkade längre men planen måste fyllas.*

LK21 (ES) *Det var en Meeder Olga vars make redan tidigare hade skickats iväg och nu deporterade de också henne med hennes lilla dotter och gamla mamma. Min farbrors frus syster deporterades med hela familjen. Det var en som hette Viia från Österby som deporterades med hela familjen. Och hon bad dem att inte skicka bort mig utan döda mig här. Och de svarade att vi har inte kommit hit för att döda någon. Klä på dig och börja gå. Men hon kom tillbaka.*

LR29 (ES) *Det var mest gamla människor som deporterades. Men min pappa blev kvar. Han gömde sig under golvet i boden. Vi hörde senare att en åldring hade burits ut med sänglinnet. Så gammal och eländig var hon/han. Från Harga tog de en hora. Det var hon som tog emot ryssar, hon som tog dem till sängs.*

EK 32 *Härifrån deporterades affärens chef med sin fru och en familj där det fanns två debila flickor – tvillingar och en familj som var krigsflyktingar. En kvinna som bodde tillsammans med en invalid.*

Informationen om deporteringen spreds snabbt bland människor och på grund av att man inte visste vem som fanns med i deporteringslistorna var man beredd på att bli deporterade själva eller få information om sina anhöriga som hade skickats till Sibirien. Rädslan var förlamande. De intervjuade berättar med starka känslor och detaljerat om sina minnen från deporteringarna. Deporteringarna var utan tvekan en av de mest traumatiska förändringarna som skildrades i intervjuerna.

MG27 (ES) *Jag var då i Tallinn och då sade någon att visa inte ditt ansikte hemma nu – dina föräldrar har blivit deporterade. Men han hade hört fel eftersom vi var ju Granberg men det var Klaanberg som blev deporterade. Det fick jag veta senare. Men jag började komma hem på en gång. Jag hade en ljus kappa på mig och jag tog av den för att man inte skulle se mig. Jag kom hit och allt var så tyst och vår hund var borta. Fönstren var utan gardiner. Jag knackade på dörren och hörde hur min pappa sade till min mamma på svenska: "Lyssna, nu knackar de redan på dörren". Då blev jag lite modigare. Då kom pappa till dörren och frågade vem det var. Det är jag, sade jag.*

HR35 (E) *Mamma och pappa var så rädda eftersom vi hade hört att de tar stora familjer för att fylla planen. Vi hade många barn. När det var bilmuller ute var mamma och pappa genast vid fönstret och tittade ut, det gjorde vi barn också. Vi var ju dumma då och förstod inte vad det betydde.*

JA35 (F) *Vi satt hemma på våra väskor och väntade på att de skulle komma för att ta oss med. Vi var rädda. Det var otroligt stora skogsnormer och hela tiden hotade de att om du inte fyller normen är det bara raka vägen till Sibirien. Sibirien var hela tiden framför ögonen.*

För människor som blev tillfrågade om deporteringen 1949 var det ett svårt och känslösamt tema att prata om och mer än en gång fick man till svar att det är saker som de inte vill minnas längre, någonting som de inte vill tänka på.

7.1.4.1. Vem deporterade

Man slog till i gryningen den 25 mars. Deporteringsgrupper, bestående av aktiva kommunister och soldater under ledning av säkerhetsofficerare, anlände till familjernas hem. Familjemedlemmarna underrättades om att de skulle deporteras och de fick en stund på sig att packa ner sina personliga tillhörigheter, kläder och mat. Deras kvarblivna ägodelar antecknades. Sedan fördes de med en lastbil till järnvägsstationen från vilken de skulle sändas iväg till Sibirien (Brunberg, 2006). Men kunde det ha varit en order uppifrån att bli deporterade eller angivare? En kvinna EK18 (F) berättar sin makes historia: *Min man var också bland dessa som deporterade. Det kom en order att han måste gå till kommunens kontor. De sade inte varför. En militär med en gevär var tillsammans med honom och han fick en lista över de som han måste samla ihop. Det var ingenting att göra.*

Det var lokala människor, grannar och bekanta som skrev listorna över deporterade påstår människorna i intervjuerna eller tvärtom – de påstår att de inte vet någonting om det. De flesta vet vilka det var som deporterade, vilka som var angivare. Men inte ens mer än femtio år senare vill de nämna några namn. Det finns tre orsaker till det: För det första vill man inte nämna några namn, eftersom dessa personer eller deras anhöriga lever och man inte vill påminna om gamla negativa saker. För det andra vill man inte prata om konkreta namn eftersom dessa personer redan är döda och man enligt en intervjuad person inte uttalar dåliga saker om de döda. Och för det tredje – man vill inte påminna om det eftersom det gör ont.

EK18 (F) *I Sibirien fick de se listor vem som hade rekommenderat de, vems namnteckningar var vid deras namn. Jag säger inte vem de var. Kanske det är barn kvar som fortfarande lever.*

JR18 (ES) *Men dessa män från Moskva kom ju inte hit för att göra listor. Det var ju lokala som gjorde det. Jag vet vem som gjorde det men de är redan i graven.*

LK23 *De måste ha varit människor som bodde här. En främmande person skulle inte ha vetat. I början visste jag inte men det fick vi veta senare. Då fick vi veta också varför man blev deporterade.*

EK18 (F) *Det var ju ester själva som angav varandra. Eliten och sakliga människor försvann. Min farbror/morbror deporterades också. Någon hade angivit honom.*

7.1.5. Kollektiviseringen

En kolchos var till ägandeformen en kooperativ förening, som formellt frivilligt bildades av privata jordbrukare. Inträdet i kolchosen skedde genom en ansökan. Gårdens mark slogs ihop med kolchosens mark till ett enda markområde. Varje kolchosfamilj fick behålla ett stycke om 0,6 ha av den odlade marken. För privat bruk fick kolchosmedlemmar behålla bostadshus, ett begränsat antal djur – en ko, ett ungdjur, en suga med smågrisar och tio får, tamfåglar och de byggnader som krävdes för skötsel av kolchosfamiljens personliga boskap. Man fick också behålla de mindre jordbruksmaskinerna och redskap som man behövde för att sköta den privata trädgården. I tillägg till detta måste man även betala en inträdesavgift, varav en del tillföll en gemensam fond. Kolchosens vinst fördelades mellan medlemmarna enligt det antal så kallade normdagar som de hade arbetat under året (Brunberg, 2006).

De flesta kolchoserna i Nuckö bildades 1949. Kolchoserna som bildades var relativt små, omfattande en eller ett par byar som man senare började sammanföra. En eller två byns av största ladugårdar togs i anspråk och dit fördes kollektiviserade sina djur – hästar, kor, grisar osv. Maskiner och redskap fick man också överlämna.

Man gjorde förteckningar över vad som hade lämnats. De som inte blev kolchosmedlemmar, antingen på grund av att de inte släpptes in eller för att de inte ville bli med, kunde räkna med enorma skatter och snart deportation (Hoppe, 2004). Enligt UV29 (ES) var det personer som man inte ville ta till kolchosen. Det var människor som hade varit på listan till Sibirien men som ändå fick stanna kvar.

MR23 (F) *Det var deporteringarnas tid och alla äldre människor var rädda och då samlades vi alla i ett gammalt övergivet hus. Min pappa var redan deporterad till Sibirien och där var också en äldre dam vars make också hade deporterats. Och då sade mötets arrangörer att min mamma och den kvinnan var tvungna att gå ut från rummet och att de inte fick delta i mötet och att de inte fick bli kolchosmedlemmar. Min mamma hade många barn och då satt hon där bakom dörren och grät.*

AM35 (ES) *Det var några familjer som man inte ville ta till kolchosen. Det var familjer där någon satt i fängelse eller hade varit i tysk armé. Det betydde att om de inte kunde komma till kolchosen då skulle det bli en resa till Sibirien.*

LA24 (E) *Min man kom hem från kriget i Ryssland och sade att han inte skulle gå till kolchosen eftersom man aldrig kan komma ut. Och han började jobba som vägarbetare. Jag ville gå till kolchosen men de ville inte ta mig eftersom min man inte kom. Alla människor i kolchosen var mot det. Det var människor från Ryssland som kom hit efter svenskarnas flyttning. Till slut sade en man att om hon vill komma då måste man ta emot henne. Och då gick jag tillsammans med boskap, jordbruksredskap, potatis, råg och frö.*

Alla människor samlades ihop och de måste skriva under att de hade kommit till ett officiellt möte. LK23 *Det var två möjligheter att välja emellan - kolchos eller Sibirien. Men det var ju ingen som ville gå till Sibirien.*

Enligt MV31 (ES) bildades alla kolchoser under tre dagar. Många personer minns bra när kolchoser bildades (till och med datum) och kolchosernas namn – *Röd flagga, Seger, Hjälte, Lenin* osv. I början var det mycket svårt i kolchosen. Man fick inte betalt med pengar för sitt arbete utan man fick lite råg, vete eller potatis som ersättning.

Människor som hade valt att stanna kvar i Estland på grund av sina djur tvingades att ge bort dem till kolchosen. Enligt intervjuerna var det den svåraste delen av kollektiviseringen – man betraktade boskapen som en del av familjen. I värsta fall tog man det så dramatiskt att man bestämde sig att ta livet av sig för att slippa göra det.

LK23 *I början var det mycket svårt. Vi hade ju små gårdar och du var tvungen att ge bort din ko. Det var inte enkelt att lämna sin ko i kolchosens ladugård. Du kunde behålla bara en ko. Också alla verktyg måste ges bort. Du kunde ha kvar bara en spade och en grep. Man samlade ihop allting både människornas spannmål och potatis. Man förlorade sina marker.*

EK18 (F) *Vi gav bort allt vi hade. Det var en sorglig historia. Vår ko var just dräktig och den sprang hem hela tiden.*

EK18 (F) *Människor dödade själva sina djur. Vår granne dödade sin ko, den var en fin tjock ko. Det var ju många djur här. Svenskarnas djur blev kvar och vi kom med egna djur från Dagö. I kolchosen dog några av dem. Fem hästar gav vi till kolchosen.*

SV33 *Man tog våra hästar och kärror och kor. De tog också vårt får och enligt min mening var det också höns som måste ges bort.*

EV25 (E) *Husbonden från Viigi gård tog sina hästar och gick till skogen och hängde sig eftersom han inte ville ge sina hästar till kolchosen.*

Men det fanns också familjer där husbonden hade deporterats till Sibirien eller dött i kriget och kolchoserna blev deras enda möjlighet att överleva och behålla sin gård.

OM36 (ES) *Min morfar hade dött och jag var ensam med min mamma. Hon hade ingen chans att sköta den stora gården ensam. 30 hektar mark och en häst. Hon var tvungen att gå till kolchosen för att behålla vårt hem.*

Boskapen som togs bort från sina ägare och samlades i kolchosens ladugårdar blev omhändertagna av byarnas kvinnor. LK23 berättar hur hon arbetade i samma ladugård där hennes ko var. *Jag kunde i början ta hand om den men när de fick veta att jag skötte min egen ko flyttades den under någon annans ansvar eftersom de var rädda att jag födde min ko bättre än andra kor.* Det som var viktigt och som man noga lade märke till var att kolchosmedlemmarna när de jobbade i ladugårdar inte skulle ha möjlighet att sköta sina egna djur som hade skickats till kolchosen. Djuren måste blandas för att alla kvinnor som jobbade i ladugårdarna skulle ha främmande djur.

HR35 (E) *Våra hästar och kor togs till andra byar för att blanda boskap. Du fick inte behålla dina djur, utan du måste ta hand om andras.*

Varje år räknade man alla djur i böndernas ladugårdar för att vara säkra på att man inte ägde mer än som var tillåtet, berättar OM36 (ES).

7.1.5.1. Om möjligheten att leva utanför kolchos

Enligt intervjuerna fanns det några husbönder som inte ville bli kolchosmedlemmar men oftast hamnade de på kolchosen i alla fall till slut eftersom man gjorde livet

mycket svårt för dem. PH37 (ES) *Om du inte anslöt dig till kolchosen lade man så höga skatter på gården– jordskatter, sädnorm, kötnorm, mjölnorm. Då kunde du inte betala det till staten längre och då var du tvungen att ge dig ut till kolchosen.*

De som hade möjlighet att flytta till staden, slapp också livet i kolchosen. Under sovjettiden var den generella tendensen att den gamla generationen bodde i gårdar på landet och unga flyttade antingen till kolchosens stora nya hus eller till staden. Orsaken till det var brist på arbetet på kolchoserna under de första åren av kollektiviseringen (Grubbström; Sooväli-Sepping, 2010).

LR29 (ES) *Då sade pappa att nu kommer svåra tider och skickade mig till staden. Jag har inte varit i kolchos, jag flyttade till staden.*

7.1.5.2. Arbetet i kolchoser

Arbetet i kolchosen var svårt både fysiskt och psykiskt. Ofta måste kvinnor bära tyngder som var överansträngande eller titta på hur kor eller hästar dog eftersom man inte hade foder att ge dem. SV33 berättar hur man rev ner hus och gav halmstrån till kor som föda. *Man orkade inte bärga hö till alla kolchosens kor och de blev mycket svaga. Det var många kor som inte kunde stå upp längre och så ruttnade de där men man kunde inte döda dem heller. Många kor dog, födan var dålig. Jag hade 14 kor som jag måste ta hand om.*

I början gjorde man mycket arbete med händer, utan maskiner, till exempel att sprida ut gödsel, sätta potatis, plocka ogräs, bära foder och vatten till djur.

MR23 (F) *Vi hade flera hundra svin som vi måse utfodra. Vi bar potatis till dem. I svinstian var en stor ångkittel som vi fyllde med mjöl, det rymde flera ton. Vi hade stora kärror, med hinkar bar vi föda till hoar.*

LK21 (ES) *Min syster var mjölkare i ladugården. Hennes händer blev alldeles trasiga men läkaren blev arg på henne och sa att hon bara ville slippa jobba. Hon arbetade vidare så att skinnet blev hårt på hennes händer och började spricka, det gjorde mycket ont. Men chefen lät henne inte gå.*

Flyktingar från Ryssland visste vad livet på kolchosen betydde och deras beteende väckte ibland oförståelse bland gamla bybor. LA24 (E) berättar: *Kvinnor från Ryssland var mycket duktiga och gick till arbetet redan vid soluppgången och tog de bästa hästarna. Jag fick en blind häst. De sprang så att redskap gick sönder och jag förstod inte vad var det fel på dem. Men de ville få arbetsdagar, de hade redan varit på kolchosen. De visste redan.*

Varje dag var arbetsdag, på söndagarna när man inte jobbade i kolchosen arbetade man hemma för att sköta sin egen markbit och ta hand om hemmet. Ofta var man mycket trött och besviken eftersom man arbetade mycket men man fick inga resultat enligt JR18 (ES). MR23 (F) *Man hade ju inga lediga dagar i kolchosen. Det var ingen som frågade om du var trött, du var tvungen att arbeta.*

För böndernas kvarblivna djur kunde man inte bärga hö på arbetsdagarna – det gjorde man sent på kvällarna och på söndagarna. Det var förbjudet att bärga hö för dem på åkrar utan man slog hö på dikesstränder och i skogen för att få föda åt sin egen boskap berättar MR23 (F).

Faktumet att till kolchosens ordförande valdes ofta enligt intervjuerna män som inte hade någon specialutbildning för att driva en kolchos gjorde inte livet och arbetet i kolchoserna lättare.

EK32 (F) *Till kolchosens ordförande valdes mest lokala män, vanliga bönder, som i nödfall kunde skriva sin namnteckning.*

AS23 (E) *Kolchosernas ordförande var ofta män som var demobiliserade från armén. De som hade gått genom kriget, fick en arbetsplats på en gång. Trots att de kanske inte hade någon specialutbildning eller någon utbildning överhuvudtaget, kanske bara grundskoleutbildning. Men det spelade ingen roll.*

Det var viktigt att kolchosen var framgångsrik och hade goda resultat att visa upp.

SV33 (ES) berättar att hon alltid hade två rapporter – en som var riktig och den andra som man visade till så kallade statsmän. Det var en order eftersom kolchos Lenin alltid måste vara bland de första. Det var viktigt att man pratade om Leninkolchosen i radio och skrev om den i tidningar. Enligt henne fanns det mycket ljugande och bluffande i kolchoserna. Produceringsresultaten måste vara goda, ingenting fick slösas bort. Till exempel fick inga kalvar dö själva eftersom man då inte kunde konsumera dem efteråt, berättar VH40 (F): *Det var många kor som dog medan de födde sina kalvar och när man såg att kon var döende måste man själv döda den. Jag sade att jag inte ville göra det. Men det var en order. Och då gjorde jag det en gång men den kalven var redan död tidigare.*

Men på andra sidan var det mycket slöseri under sovjettiden, berättar de intervjuade. Detta var svårt för de gamla byborna att se på. Tidigare hade man plockat upp varje spannmålsstrå på åkern efter skörden, berättar de, men nu under sovjettiden, när allt var och gjordes kollektivt hade människorna tappat intresset och viljan att bry sig – allt gjordes ju nu för statens skull inte för den egna saken.

LK21 (ES) *Det var mycket slöseri i kolchoserna. Det var sädremsa bakom traktorn på åkern. Ingen brydde sig. Gamla människor tittade på det och grät.*

Kolchosernas ordförande var ansvariga för arbetet som gjordes i kolchoserna och de var tvungna att se efter att folk arbetade hårt och att arbetet var färdigt till rätt tidspunkt. Hela livet i kolchosen var en tävling – vem var först och vem var bäst.

EK32 (F) *Min pappa var kolchosens ordförande här och han var mycket arbetsam. En gång var det så att det var en mycket jäktig höbärgningstid och han var i hamnen för att kolla vilka som åkte till staden mitt i den intensiva arbetstiden. Och där hittade han en gammal gumma och frågade henne varför hon inte arbetade. Hon sade att hon skulle åka till staden för att köpa sig lite nytt tyg för att sy kläder av och nya skor. Och då sade min pappa kom nu av den båten och då gick de tillsammans och pappa köpte till henne fem meter rött tyg för att driva med henne och sade att gå hem nu och sy dig en kjol och då måste du vara tillbaka på arbetet.*

Bland intervjuerna finns det bara en historia om hur man gjorde sig fri från kolchosen vilket var ett undantag och en stor överraskning för alla som fick veta det.

LA24 (E) *Tre gånger var jag sjuk – jag hade lunginflammation och då sade min man att vi måste ge oss iväg annars dör du. Och det är intressant att jag kom ut. Det var en man som ville köpa vår lägenhet och han sa i mötet att låt henne gå – hon överlever inte, hon dör. Och så var ja fri. Jag var glad.*

7.1.5.3. Kulakhet

Enligt bestämmelsen skulle man räkna som kulaker alla hushåll som under den tyska ockupationen eller senare systematiskt använt extern arbetskraft och som hyrde ut sina komplicerade jordbruksmaskiner mot ersättning i pengar eller in natura (Lumeste, 2006). Till kulaker stämplades man också bönder som hade mark över 30 hektar berättar SV33 (ES) i sin intervju. *Deras normer flerdubblades. De fick en sådan bestraffning.*

JR18 (ES) *Två av mina morbröder sköts och en deporterades. Några fick tjugofem år. Hela släkten förstördes nästan helt. De var ju lite rikare.*

EK18 (F) *Min granne ville också räknas som kulak eftersom han inte hade barn själv och andras barn arbetade åt honom.*

7.1.5.4. Pålagor på gårdarna och tvångleveranser

Kolchosernas vinst fördelades bland medlemmarna enligt de antal så kallade normdagar som de hade arbetat under året. Varje arbetsprestation som t.ex. plöjning av ett hektar, uppfödande av ett svin, mjölkning av en liter mjölk blev värderad i normdagar.

SV33 *Man måste ha minst 120 normdagar per ett år. Det hela var mycket noga uppskrivet i exempelarbetsnormernas bok för att veta hur mycket arbete man var tvungen att göra något arbete för att få en normdag.*

SV33 *Man måste räkna ihop hur många normdagar en eller en annan hade gjort och de som inte hade uppfyllt sina normdagar granskades separat för att få veta om det fanns något skäl eller inte. Det var giltigt om man var sjuk eller vårdade någon*

och då räknade man att hans eller hennes arbetsår var fyllt och det blev också skrivet i deras arbetsbok. Med det var ju också sådana som inte gick till arbetet och då blev detta arbetsår inte inräknat i deras arbetsår och deras jordskatter blev höjda dubbelt. De blev bestraffade som ogrundat inte fyllde minimum.

Barn som bodde i staden kom hit för att hjälpa sina föräldrar att fylla normer som de själva inte orkade med.

LR29 (ES) *Jag kom hit och hjälpte pappa att göra dessa normdagrar. Jag plockade potatis.*

Gårdar med fullt arbetsför husbonde under 60 år och husmor under 55 hade en statlig skogsarbetsplikt. De skulle fälla eller köra ut skog. Allt arbete utfördes med egna redskap, till och med utkörning. Enligt de intervjuade var de svåraste normdagarna just i skogen och man fick mycket dåligt betalt för det. Lönen betalades ut flera månader i efterskott. JR18 (ES) beskriver det arbete man gjorde i skogen för att fylla skogsnormen: *Nästan hela vintern bodde vi i skogen. Det var stora statliga normer. Vi släpade ut träd med hästar vid Lettlands gräns i Heinaste. Det var svårt. Snön var djup, hästfoder tog vi med. Resan dit var mycket lång. På kvällen efter arbetet var både stövlar och kläder våta. Dödstrött och hungrig. Drack lite tevattnen och åt potatis och gick till sängs. Nästa morgon klockan fyra var det dags att börja om igen.*

På gårdarna belades normer som kallades för försäljningsplikt av jordbruksprodukter till staten eller statsförpliktelse. Varorna var bönderna själva tvungna att transportera till mottagningsställen. Att normerna avlämnades enligt planerna övervakades av en leverans- eller anskaffningsinspektör som

kontrollerade, varnade eller stämde bonden för utebliven eller försenad leverans (Lumeste, 2005). Tvångleveranserna omfattade spannmål, potatis, kött och fläsk, mjölk, smör, ägg, hö och hudar av hemslaktade djur. Kvantiteten varierade enligt intervjuerna under olika tidsperioder och var störst under närmaste åren efter andra världskriget.

LK23 Mjölknorm för en ko var cirka 3 ton. Vi hade mycket fin råg och min pappa gav inte det till kolchosen efter första order och då kom partorgen [det kommunistiska partiets organisatör] och tömde våran bod. Han tog mer än normen var och tog det till Birkas affär. Men pappa fick sin säd tillbaka.

MV31 (ES) Man hade norm på sin trädgård och köttnorm och ett statslån och mjölknorm på kon. Om du hade svin, då var det svinlädernorm också.

SV33 Vi bodde i Harga och det var elva kilometer till Birkas så att det var omöjligt att transportera mjölk dit. Då var vi tvungna att ge smör istället. Det var en köttnorm också men det fanns ingenting att ge.

Normerna var höga och människor jobbade hårt för att få ihop den kvot som måste lämnas till staten.

7.1.5.5. Stöld

Enligt intervjuerna var stölden någonting helt nytt som först kom under sovjettiden – före det hade man inte stulit och enligt några intervjuades åsikter var det just ryssar som lärde dem att stjäla. EK18 (F) *Man kunde inte stjäla under den tiden, det var ryssar som lärde oss det. Jag hade blivit lärd som barn att man får det som man själv har gjort och får inte ta andras.* Med ryssar menar den intervjuade för det första flyktingar från Ryssland som redan hade varit på kolchos och var vana att

stjåla. För det andra menar man med ”ryssar” hela den Sovjetiska mentaliteteten och regimen. Kollektiva ägodelar var allas och att ta kolchosens saker betraktade man inte som stöld utan att ta av den delen som var ens egen. Denna syn på stöld spreds även bland människorna i Nuckö och snart betraktade de flesta det som ett normalt och riktigt beteende.

LK21 (ES) *Man stal allting. På jobbet. Dessa Rysslands ester visste redan hur det är att leva på kolchoser. Man stal säd och sålde den sedan. Det var ingen som inte tog någonting.*

HK48 (ES) *Det var ju en del i kolchosens liv, det spelade ingen roll vad du hade för yrke men något tog man alltid med. Det var helt normalt.*

AM35 (ES) *När man plockade potatis då lade kvinnor lite potatisar i sina korgar också för att slippa gå till sin egen åker hemma. Jag vet inte om det nu var stöld eller inte.*

HT08 (E) *En av mina släktingar sade att livet och arbetet i kolchosen kunde gå ganska bra men det finns tjuvar inne.*

I en intervju berättar en kvinna hur hon stal bara för det att rädda djuren från att dö av svält. LK23 *Jag tillsammans med Ribaks Tiina gick tre kilometer med stora säckar till skogen där herrgårds bod låg och stal hö för kolchosens kalvar.*

En del intervjuade påstod att man inte kunde stjåla någonting från kolchoserna eftersom där inte fanns någonting att ta.

LR29 (ES) *Det var ju ingenting att ta från svinstian. Ibland när det var döda kulingar tog jag hem dem och gav till min stora hund.*

7.1.5.6. Pengar

Unga människor berättar i intervjuerna hur de inte kunde köpa sig nya kläder eller skor på grund av att man inte hade pengar. Man jobbade hårt och mycket men man fick inte betalt för det. För normdagar betalade man i natura i början.

LK23 Vi hade så kallade normdagar. Under första året då fick vi fyra kopek för en normdag. Då fick vi också lite blandsäd som man kunde ge till djur. Ett bröd kostade 12 kopek den tiden.

SV33 Man fick inte pengar i början utan man gav säd eller potatisar. En normdag var 470 gram eller så. För det mesta var det 380 gram.

7.1.5.7. Båtar och fiske

För människor vars hembyar låg vid havet hade fiske under långa tider varit en viktig binäring och att ha sin egen båt var en självklarhet. Enligt Sven Westerholm (2004) hade varje fiskare åtminstone två båtar en större och en mindre som de använde vid olika behov. Men nu under sovjettiden kunde man inte längre gå till sjöss och fiska för sitt eget bruk utan man bildade fiskekolchoser som fiskade för staten. SV33 berättar: *Mina bröder var fiskare. Till havs kunde man gå bara med så kallade havstillstånd. På stranden hade man ståltrådsnät och där var gränsvakter som man måste visa sina dokument för innan man gick till havs. Man måste säga exakt när man skulle komma tillbaka. Man kunde inte gå till stranden från någon annanstans, eftersom hela stranden var upplöjd. En gång var det så att båten inte kom tillbaka på avtalad tid eftersom båtens motor gick sönder och genast startade en helikopter från Tallinn för att leta efter den. De var rädda att kanske någon ville fly till Sverige. Fiskare var rika. Det var mycket fisk i havet.*

JR18 (ES) *Oj, det kom inte på tal att fara och fiska som tidigare. Att fånga fisk det kunde bara statliga brigader. Alla fiskare förenades till kolchosen och då började de fiska till staten.*

Att åka båt fick man bara i den mån att komma till Hapsal och tillbaka.

MR23 (F) *Båtar åkte från Österby till staden tre gånger om dagen och gränsvakter kontrollerade alltid dokumenter innan de släppte någon till landet.*

7.1.6. Det kommunistiska partiet

Partitemat gav enligt min mening en intressant respons. Här kan man se fyra olika grupper av människor – en del som aldrig gick med i partiet fastän det var obligatoriskt, den andra delen som gick med i partiet fast de inte ville det men de hade inget annat val, för det tredje människor som själva ville bli partimedlemmar och för det fjärde människor som aldrig blev kallade till partiet på grund av sin livshistoria – deras anhöriga hade flytt till Sverige, de eller deras anhöriga hade stridit i tyska armén, de eller deras anhöriga hade gömt sig skogen för att inte bli mobliserade till den ryska armén.

SV33 *Jag sade aldrig till dem att jag inte ville bli en partimedlem utan jag sade att jag inte hade hunnit än. Med till slut blev jag aldrig medlem. Men de som var medlemmar fick högre lön och bättre arbetsplatser. Många var där bara för pengar och arbete. Men egentligen var de bara ett skräp.*

MR23 (F) *Jag var också kallad till partiet men jag började gråta på en gång. De kallade mig till kontoret och låste dörren och började utfråga mig. De sade att Sovjetregeringen var den bästa och en flicka som jag var tillsammans med blev så rädd att gömde sig under bordet. Vi skrev inte ansökan, bara grät.*

AM35 (ES) *Det var obligatoriskt att vara medlem i partiet men det var jag inte. Det var flera gånger som de bjöd mig på kaffe och sade att nu måste jag skriva en ansökan eller så skulle de skicka en rapport till ordföranden för regionens exekutivkommitté. Jag sade att det kunde de gärna göra, eftersom jag hade väntat länge på att de skulle avskeda mig. Men de bara hotade. Ingenting hände och jag jobbade som bysovjetens ordförande alla dessa år utan att vara med i partiet.*

PH37 (ES) *Jag var inte partimedlem men de kallade mig hela tiden. Och då frågade jag att hur mycket skulle de höja min lön om jag blev medlem och de svarade att ingenting utan 5 procent av din lön skulle gå till partiet. Jag svarade att då kommer jag inte. Man lockade människor med olika saker. I slutet var det ju också en del förmåner som de bjöd. De som var partimedlemmar blev kallade som röda eller vägglöss men man var inte arga på dem eftersom alla visste att det var ju på grund av arbetet. Det var ju ingen som gärna ville gå.*

AS23 (E) *Jag gick inte med i partiet. Ingen från vår familj gick med. Men de flesta som blev partimedlemmar ville ju bara delta i det föreningslivet. De gick inte för politikens skull.*

En ganska vanlig orsak för att bli en partimedlem var arbetet. Enligt SV33 var det många som blev partimedlemmar här eftersom man inte kunde vara i statlig tjänst annars. Till exempel om du hade någon högre anställning var du tvungen att bli partimedlem. De som gick dit kallades för rädisor och vägglöss men för det mesta var det ju för att driva med dem, man visste ju att det var den enda möjligheten att spara sitt arbete.

LK23 *Man var tvungen att vara där. Var röd utifrån men vit inifrån. Först sade min man att om du blir partimedlem måste du flytta ut och då sprang jag efter dem och förklarade att min man inte tillåter det. Men efter ett år var de tillbaka och då hade jag ingen chans.*

JA35 (F) *Men det var många som gick med eftersom de ville arbeta som specialister i skolan och så. När jag hade bott här redan i fyrtio år hade jag träffat bara två personer som gick frivilligt till partiet. Dem som var svagare försökte de övertala. Om du vill jobba här måste du bli partimedlem. De som hade varit med i tysk armé och de som hade suttit i fängelse släpptes inte in i partiet. Min make hade inget val. Det blev så galet till slut att man började komma hem till oss på kvällarna och sade att om du inte kommer till partiet måste du sluta ditt arbete.*

EK18 (F) *Jag var lydig och gick till partiet men de riktiga partimedlemmarna var arga på mig att jag är en rädisa. Det betyder att man är röd utifrån men vit inifrån. För mycket est.*

Att vara medlem i det kommunistiska partiet kunde också vara en möjlighet att komma till makten. I intervjuerna hittade jag dock ingen som frivilligt hade blivit partimedlem. Partiet kunde också vara en möjlighet att hjälpa till och försöka förbättra livet i sin hemby.

AM35 (ES) *Idag häcklas dessa personer som var med i partiet mycket . Men jag tycker att om den personen kunde göra något gott för sin hemhalvö eller människor tack vare partiet är det något annat. Om du inte var med i partiet hade du inga möjligheter. Om våra egna människor inte hade varit så aktiva och hjälpt till att*

föra våra liv vidare hade man skickat någon främmande ryss som hade gjort allt helt annorlunda.

Det fanns också människor som inte blev kallade till partiet på grund av det som hade hänt med dem eller med deras anhöriga. VH40 (F) berättar att hon aldrig blev kallad till partiet. Hon trodde det var på grund av hennes historia. Nämligen att hon var från Ryssland, hennes farfar hade blivit deporterad till Sibirien, hennes farmor hade hjälpt skogsbröder och pappa hade flytt från sovjetisk armé. Det var en tillräckligt lång lista över omständigheter som omöjliggjorde hennes inträde till partiet.

EV25 (E) *Men de ville så mycket att jag skulle komma men jag sade att min bror hade dött i tyska armén och efter det kunde jag vara i lugn. Pöhl, som var skolrektor på den tiden sade: "Inget träd växer till himlen, ingen regering varar i evighet!"*

EK32 (F) *Det fanns också sådana män som själva ville gå med i partiet men de togs inte emot. De var sådana fjäskare som bara ville trygga sin bakgrund.*

7.1.7. Propaganda

Propaganda var en viktig del av livet i Sovjetunionen. De intervjuade berättar i sina intervjuer vilka roliga och ibland fåniga saker man tänkte ut för att visa hur hårt man arbetade för att bilda en bättre och ljusare framtid. Propagandas roll var att prisa kommunismen och enligt MR23 (F) försäkra alla om att Sovjet är den bästa.

MV31 (ES) *I Kolanäs byggde man en ladugård och när journalisten gick dit för att ta en bild av den nya ladugården måste en partimedlem Ülo Piipar vara ensam på bilden för att visa hur duktiga partimedlemmar är – han byggde själv hela ladugården. De som egentligen byggde var gömda bakom huset.*

LK21 (ES) *Det var en liten man som man kallade för Olev Pisike och när man odlade majs här då knäböjde den lilla mannen där på majsåkern för att visa till kommissionen hur majsens har vuxit över mannens huvud.*

7.1.8. Fritidsliv

Under rubriken fritidsliv har jag kategoriserat de sysselsättningar som de intervjuade mest ägnade sig åt under den tiden som de hade över efter arbetet. Under samma kategori finns också traditioner – helger som man firade under sovjettiden. Det är viktigt att markera att det aktiva kulturlivet under sovjettiden är någonting som man än idag längtar tillbaka till.

7.1.8.1. Biografer

Minst en gång i veckan hade man biokväll. Det var populärt bland människor som bodde nära Birkas där filmerna visades och enligt PH37 (ES) kunde det vara 50-60 personer som kom dit. Bänkar var fulla och många stod utefter väggarna.

Det som intresserade mig mest var bions samband med propaganda – hade man speciella föreläsningar före filmer, visades det till exempel propagandafilmer osv. Enligt intervjupersonernas minnen hade man ibland politiska föreläsningar före filmer på biokvällar där man tog upp olika aktuella teman. JR18 (ES) *Man pratade om politik. Hur bra vi har det och hur dåligt de andra lever. Kommunismen är den bästa och de som bor i kapitalistiska länder är fattiga och eländiga.* Flera

intervjuade minns att före filmen hade man alltid en så kallad politsik översikt, en liten film, där man visade det goda livet i Sovjet.

7.1.8.2. Fester

Så många fester som man hade under sovjettiden hade man inte haft tidigare, påstår en del intervjupersoner. Det var gott om egna aktiviteter och människor var aktiva under den tiden – man sjöng i kör, spelade teater, dansade. Bysovjeten och kolchosen ordnade många aktiviteter för att samla människor och göra någonting kollektivt. De viktigaste festerna ordnades på valdagar, på första maj, vid oktoberfesten. Ofta bjöds det på mat och dryck. I intervjuerna var festtemat någonting som man gärna pratade om och som man för det mesta hade glada och trevliga minnen från. HK48 (ES) *Kulturlivet var mycket aktivt. Det hittades alltid orsak att fira något.* I Birkas anordnades det större konserter och där uppträdde dåtidens popsångare. VH40 (F) *Ibland var det besöksuppträdare också – Kuldne Trio, Heli Lääts, Ivo Linna.*

En viktig aspekt är att många aktiviteter som man ordnade under den tiden var gratis – människor behövde inte betala någonting själva utan det var bysovjeten eller kolchosen som stod för det.

MR23 (F) *Det var mycket dans och fester då. Kolchosen ordnade exkursioner till sina bästa arbetare. Vi åkte till Moskva. Allt var gratis.*

7.1.8.3. Traditioner

Under den kategorin beskrivs de traditionella aktiviteter som man hade firat tidigare och fortsatte att fira under sovjettiden fastän de var förbjudna. I intervjuerna beskriver man två traditioner – midsommarafton och jul, som man firade hela tiden. Till och med partimedlemmar erkänner att de hade julgran hemma på julafton fast

det inte var tillåtet. LK21 (ES) *Fastän min man var partimedlem förbjöd han inte att fira jul. Vi täckte alla fönster med papper och bar julgranen in.*

Många gick i kyrkan. I bysovjeten var det obligatoriskt att ordna någon aktivitet för att hindra människor från att gå i kyrkan och fira jul hemma. Men dessa försök misslyckades. AM35 (ES) *Man måste alltid ordna någon sysselsättning i kulturhuset på julafton för att människor inte skulle gå till kyrkan, men det hjälpte inte – man gick dit ändå. Man gick i kyrkan och var hemma med familjen under julafton. På nyårsafton hade man fest.*

Eftersom julfirande inte var tillåtet under sovjettiden gick ideella partimedlemmar runt och kontrollerade att man inte bar in julgran till julafton – det kunde man göra efter julen för att fira nyårsafton. PH37 (ES) *En dag före juldagen var jag ute i skogen för att hämta en julgran för att den skulle vara uppe på den rätta dagen. När jag kom hem från skogen var partorg[det kommunistiska partiets organisatör] redan där och sade att jag inte fick ta granen in innan julen är över. Det är för tidigt sade han. Och då vågade jag inte heller. Men vanligtvis har man alltid haft sina granar inne på julafton.*

På midsommarafton tände man nästan överallt en liten brasa i dessa byar som de intervjuade kom från.

7.1.9. Kyrkoliv

Sovjettiden var en komplicerad tid för kyrkan i Estland. Den var inte direkt förbjuden under sovjettiden, men ändå såg man inte väl på de personer som besökte kyrkan, vilket reducerade kyrkomedlemmarnas antal drastiskt (Ruut, 2010). Formellt fanns det i Sovjetestland samvets- och trosfrihet, men i verkligheten satte man upp hinder för troslivet. Ateistisk uppfostran var en del av den kommunistiska ideologin. Man ville minska religionens påverkan på samhället eller helt utrota den.

I Nuckö verkade, förutom kyrkoförsamlingen, även baptisterna i sitt bönehus i Pasklep, Sutlep och Enby (Reinaru, 2006). Till exempel var det förbjudet för skolbarn och partimedlemmar att besöka kyrkan. Enligt de intervjuade fanns det en spion i kyrkan som skrev upp alla vem som gick dit och sedan rapporterade det vidare till skolans rektor eller partiordföranden.

LK23 *Kyrkan var inte förbjuden. Man kunde gå i kyrkan. Det var bara barn som blev kallade till rektorn efteråt. Det blev en liten bestraffning för det.*

MV31 (ES) *Jag minns att på julafton ville alla gå hem tidigare från skolan men skolrektor Pöhl sade nej. Men då fick alla barn ett läkarintyg att de är sjuka och kunde gå hem och besöka kyrkan.*

JR18 (ES) *Kyrkan var ju öppen men det var ingen som vågade gå dit. Där var ju sådana män som skrev upp vem som gick i kyrkan och efteråt måste man förklara varför man besökte kyrkan.*

AM35 (ES) *Kyrkan var ju inte accepterad under sovjettiden – den var en tom plats. Alla ärenden som hade gjorts i kyrkan tidigare gjordes nu i bysovjet.*

7.2. Anpassning med förändringarna utgående av kulturtraumats teorier

I den andra delen av avhandlingens analysdel granskade jag vilka anpassningsmodeller använde dessa 32 personer som blev intervjuade i Nuckö för att klara av dessa kulturtraumatiska förändringar som ägde rum under perioden 1943-1956.

Enligt Hirschman (1970) finns det två exempel på beteendemodeller som man använder för att reagera på i olämpliga situationer. Den första är mer passiv och heter UT (exit) vilket kan förstås som avgång från systemet och den andra är mer aktiv och heter LJUD (voice) som innebär att man aktivt visar sitt missnöje, sin protest. Piotr Sztompka (2000) beteendemodeller i traumatiska situationer liknar med Hirschmans men Sztompka delar sina modeller i fyra och kallar dem – innovation, motstånd, ritualisering och retirering (ignorering). De två första är aktiva och två sista passiva beteendemodeller.

I intervjuerna försökte jag hitta likheter mellan personernas beteendemönster som de beskrev i sina historier med Hirschmans och Sztompkas anpassningsmodeller för att överleva sådana traumatiska situationer som ägde rum i Nuckö och i hela Estland under sovjettiden.

7.2.1. Aktiva beteendemodeller – innovation och motstånd

Innovation

I de intervjuer som jag granskade i avhandlingen var det svårt att hitta innovationsbeteenden som var frivilliga och positiva. Däremot kan man lägga märke till beteendemodeller som kan kategoriseras under innovationsrubriken men som i intervjuerna väcker negativa känslor och för det mesta ingenting har att göra med frivillighet. Här kunde nämnas människornas anslutning till kommunistiska partiet men som ändå kan behandlas som ett försök att anpassa sig till den nya regimen. Att bli medlem i partiet kunde innebära en möjlighet att få behålla sitt jobb eller försäkra sitt område bakom fronten. Att vara aktiv partimedlem kunde också ge en möjlighet att förbättra livet i sin hemby. De flesta intervjuade blev ändå

inte partimedlemmar och i många intervjuer visades ett starkt motstånd mot partimedlemmar och partipropaganda.

Det andra innovationsbeteendet var att bli kolchosmedlem fastän som det redan tidigare nämndes var det inte heller någonting som man gjorde frivilligt eller med glädje – det var en möjlighet att få stanna kvar i sin hemby och inte skickas till Sibirien. De flesta som blev intervjuade i Nuckö blev kolchosmedlemmar. Kollektiviseringen och bildandet av kolchoser var en svår förändring för de intervjuade men efter deporteringen i mars 1949 var det en självklarhet för många för att rädda sig själva och sina familjer. Men i intervjuerna nämndes även några fall där husbönder valde att ta livet av sig själva för att inte bli kolchosmedlemmar och förlora sin mark och sina djur.

Under innovationen kan man också nämna de intervjuades varm relation till bio som man började visa i Birkas under sovjettiden och som var mycket populär bland byborna. Positiva kommentarer fick också kolchosernas och bysovjetens fester där man bjöd på både mat och dryck, man kunde dansa och roa sig.

EK32 (F) *Fester varade alltid flera dagar. Det var trevligt, mycket mat och dryck. Man sade ju ofta att det inte var någonting att köpa i affärerna men alla bord var fulla.*

AR35 (ES) *Kolchosfester var så trevliga. Oktoberfest och första maj och nyårsafton. Kolchosen bryggde öl, ordnade mat. Vi var unga. Dansade.*

Kulturlivet var mycket aktivt under sovjettiden. Många berättar i sina intervjuer att det var mycket trevligt, att det fanns många möjligheter för egna aktiviteter – man

sjöng i kör, dansade och spelade teater. Enligt Siemer (2003) var den en bra möjlighet att hålla sig borta från det sovjetiska vardagslivet och syssla med kultur.

Motstånd

I intervjuerna som samlades i Nuckö hittar man inte sådant motstånd som var organiserat eller som samlade flera människor till en motståndsgrupp, man var rädd att ens handlingar kunde vara till förargelse och som skulle drabba hela familjen. I intervjuerna frågades det också om skogsbröder och deras möjliga motstånd mot sovjetregimen, men enligt vad de intervjuade mindes fanns det ingenting sådant i Nuckö socken. Även om det var några som gömde sig i skogen var de inte upproriska. Men på en individuell nivå kan man märka motståndet i olika situationer som man skildrar i sina intervjuer. UV29 (ES) berättar i sin intervju: *Vi ville organisera ett motstånd mot dem som gjorde orätt, men vi vågade inte. Men en politruk [politisk handledare, "polit" för ordet politisk och "ruk" för handledare ur det ryska ordet för hand "ruka"] som red ensam i skogen drog vi ner från hästen. Det gjorde jag på grund av det att han hade siktat på min mamma med en revolver och skjutit vår hund. De fick aldrig veta vem det var som gjorde det. Vi ville göra mycket mer men vågade inte, rädslan var stor.*

Många intervjuade pratade om sitt motstånd mot partiet och en del också mot kolchosen.

LA24 (E) *Jag gick inte till partiet. De ville att jag skulle komma och sa att de skickar hästar för att hämta mig. Men jag sade att de kunde skicka även tio hästar jag skulle inte komma. Jag till och med hatar dem.*

JR18 (ES) *De ville ju så mycket att man går till partiet, måste vara som förebild för andra. Jag tänkte att jag inte går förrän dem hotar mig med en revolver. Jag försökte hålla mig ifrån det.*

Det fanns människor som trots alla möjliga åtgärder – Sibirien och höjda normer, gick inte till kolchosen. UV29 (ES) *Det var ingen som kallade mig till kolchosen eller partiet. De såg med sina egna ögon att jag hatade det. Om de hade kallat, skulle jag inte ha gått.*

Som ett motstånd på en individuell nivå kan man också se människornas försök att fira jul och midsommar samt besöka kyrkan som tidigare.

Det aktiva kulturlivet som nämndes under innovationsdelen hade oftast också med motståndet att göra eftersom här kunde man i smyg visa sitt sinnelag, att man var mot den sovjetiska regimen och föra vidare den traditionella estniska folkkulturen. UV29 (ES) berättar att innan man kunde uppföra sina föreställningar eller sånger måste dessa vara godkända av kulturets ordförande men efteråt var det ingen som brydde sig. Så gjordes en del sånger om – man förändrade ord eller melodi.

JA35 (F) *Vi hade köer i byn - en för män och en annan för kvinnor och en teatergrupp. Vi läste det som kulturhusets ordförande tyckte om. Men det behövde inte vara så ideellt. Några sådana sånger måste det också vara men annars läste vi vad vi ville.*

Enligt Siemer (2003) var det mest populära självgörandet under den tiden sjungandet i kör. Dess höjdpunkt var sångfesten på sommaren. Till sångfesten i

Tallinn åkte man tillsammans med bussen från Nuckö och det var en mycket viktig och efterlängtd händelse, berättar man i intervjuerna.

7.2.2. Passiva beteendemodeller – ritualisering och retirering

I intervjuerna nämns det ofta hur jultraditionen, som alltid hade betytt mycket för de intervjuade, blev ännu viktigare under sovjettiden, när julen var förbjuden. Även partimedlemmar som blev intervjuade intygar att de bakom de fördragna gardinerna hade en julgran i vardagsrummet på julafton. Fastän juldagen var en arbetsdag under sovjettiden försökte man besöka kyrkan på kvällen, baka pepparkakor, ha en jultomte och vara hemma med hela familjen.

LR29 (ES) *Vi bakade pepparkakor och det var en kär helg. Det kom en jultomte. Julgran hade vi. Jag minns inte att vi skulle ha haft en enda julhelg utan gran eller pepparkakor.*

Hemmet blev ett viktigt gömsle för människor under sovjettiden. Där skapade man sig en parallell värld där man kunde bete sig som man själv ville och dra sig loss från det sovjetska vardagslivet (jämför Kannike, 2002) – det bekräftar också faktumet att även partimedlemmar firade jul och var ”vanliga” människor hemma.

Retirering

Ignorerandet av det kulturella traumat som man drabbades av under sovjettiden finns också i intervjuerna. Det kommer bäst till synes i de intervjuades yttranden som *jag minns inte, jag vet inte, jag kan inte säga* men också *jag vill inte tänka på det, jag vill inte prata om det*. Mest fick man sådana svar på frågor som hade med deportationen men också med partitillhörighet att göra. Att tillhöra det

kommunistiska partiet var inte en hederssak och även om man var tvungen att bli partimedlem på grund av arbetet ville man gärna inte prata om det, ville glömma den historien.

I samband med frågor om de som deporterade fick intervjuarna ofta sådana svar som AS23 (E) *Jag vet inte. Jag har inte haft någon kontakt med dem. Jag vet ingenting alls.* Vilket visar att man inte ville minnas de som deporterade och mer än en gång sade de intervjuade att de inte ville prata om deporteringen överhuvudtaget.

Sammanfattningsvis kan man påstå att intervjupersonerna vill glömma en del av händelserna som ägde rum och bete sig så som om trauman inte finns som enligt Sztompka (2000) kan hjälpa till att skaffa ett slags subjektiv isolering mot den traumatiska förändringen.

8. Diskussion

I detta kapitel genomförs en diskussion om resultat som genomgången av materialet har avslöjat. Först ska nämnas att många av de teman som tagits upp i föreliggande magisteravhandling inte hade blivit undersökta tidigare. Det finns mycket information om estlandssvenskarnas emigration till Sverige (Viktor Aman, Jan Persson, Carl G.Andræ) och det har publicerats en del böcker som presenterar estlandssvenskarnas minnen av vardagslivet och krigstiden i Estland, t.ex. *Estlandssvenskar minns* (1987), *Minnen i ljus och mörker* (1999). År 2009 kom det ut en omfattande artikelsamling om sovjettiden i Nucköområdet, där man bland annat tog upp teman som kollektiviseringen och deportationerna i mars 1949, bildandet av gränzonen och så vidare. Dokumentationen är samlad i en pärm *Rickul/Nucköområdet under sovjetiskt styre 1944-1991*. Pärmerna finns i två exemplar: en för SOV:s arkiv och en för Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Den version som jag använt i avhandlingen är tillgänglig på nätet. Men tidigare hade man inte genomfört någon detaljerad analys för att se de förändringar som ägde rum i Nucköområdet under sovjettiden genom kvarblivnas men också flyktingarnas ögon på en historisk mikronivå. Materialet som granskades i den avhandlingen är bara en liten del av den informationsmängd som intervjuerna innehåller.

Kategorierna som blev utvalda i början av analysen med syfte att ge en detaljerad bild av de största förändringarna i Nuckö under perioden 1943-1956 visade sig vara resultativa och uppfyllde sitt syfte. Ändå måste nämnas att det var oväntat att några av kategoriernas subkategorier som till exempel *Den statliga transporten* och *Propaganda* gav mindre respons än jag hade föreställt mig. Orsaken till detta var att de flesta svar om den statliga transporten liknade varandra i hög grad och gav för det mesta inte ny information om den händelsen. Många intervjuade påstod bara att

de flesta estlandssvenskarna emigrerade till Sverige med hjälp av svenska staten. Propaganda var däremot ett tema som bara några intervjuade behandlade mer djupgående och gav exempel på detta. De flesta inskränkte sig bara till ett par ord om att det fanns mycket propaganda under sovjettiden. Här borde intervjuare ha ställt ytterligare några frågor om det tema med för att få ut mer information.

Emigrationens historia, som enligt min mening är välundersökt, granskades i dessa intervjuer ur en annan vinkel och man försökte beskriva det som de kvarblivna kände och tyckte. Ett tema under rubriken *Emigrationen till Sverige under 1943/44* som gav mycket intressant och innehållsrik information var *Varför följde man inte med?*. Svaret att många stannade kvar på grund av sina anhöriga – män eller söner som var i kriget var väntat och självklart men att det var så många som stannade kvar på grund av sina djur - kor och hästar var överraskande.

Relationerna mellan de gamla byborna och flyktingarna i Nuckö var ett tema som enligt min mening inte hade undersökts tidigare. Undersökningen som genomfördes i föreliggande magisteravhandling visade att det är ett tema som är värt att granska vidare mer detaljerat. Uppfattningar som flyktingar hade om sitt flyttande till estlandssvenskarnas tomma gårdar i Nuckö skilde sig drastiskt från det som de gamla byborna tänkte och kände. Det var ett tema som man gärna pratade om, historier som man berättade var olika och innehöll intressanta fakta.

De mest känslosamma och informationsrika teman i intervjuerna var deporteringen och kollektiviseringen. Om människor för det mesta gärna berättade sina historier och pratade om sina minnen, var deporterings- och också kollektiviseringsteman sådant som väckte så starka känslor att det blev svårt att prata vidare. Det var svårt att nämna några namn när man blev tillfrågad om deporterare fast man ofta visste

vilka de var och vad de hette. Byarna var små och nästan alla kände varandra vilket gjorde det ännu svårare att intyga att det måste ha varit byborna själva som hade angivit sina grannar och bekanta. Under det temat samlades det tragiska historier om det som de intervjuade hade upplevt i mars 1949.

Kollektiviseringen – bildandet av kolchoser, arbetet i kolchoser, normer osv. – som är en mycket undersökt och analyserat historisk händelse – fick en ny nyans när det blev upptecknat genom de intervjuades ögon. En av de intressantaste historierna skildrade Rysslands esters beteende i kolchosen vilket var helt oförståeligt och ovanligt för de gamla byborna som inte hade varit på kolchos förut. Den smärtan som de intervjuade kände när de måste ge sina egendomar – mark, boskap, jordbruksredskap – till kolchosen framgick tydligt av intervjuerna. Det var intressant att nästan alla som svarade på frågan *vad man måste ge till kolchosen och vad man kunde behålla* svarade på olika sätt. Några påstod att man kunde ha kvar bara en ko och höns, andra mindes däremot att man fick behålla även en häst och flera kor.

Partitemat som var en viktig del av intervjuerna gav inte så mycket ny information. De flesta personerna som deltog i intervjuerna var inte partimedlemmar – en del av dem hade aldrig kallats till partiet, en del hade vägrat. De som hade blivit partimedlemmar motiverade det med sitt arbete som de annars hade förlorat. Det var viktigt för dem att visa att de inte var ”ideella” partimedlemmar utan så kallade rädisor som var röda utifrån men vita inifrån.

Fritidsliv var ett av de få positiva teman i intervjuerna som blev granskat i intervjuanalysen. Under den kategorin hade jag samlat både bion, fester och traditioner. De intervjuade hade oftast negativa känslor i samband med sovjettiden,

men de förändringar som ägde rum i samband med det aktiva kulturlivet fick oftast positiva återkopplingar. Bara de som inte ville eller inte hade möjlighet att få del av dessa händelser var likgiltiga eller negativa.

Positiva aspekter nämndes också i samband med gränssonen som skapades i Nuckö under 1944. Fastän livet i gränssonen begränsade människornas rörelsefrihet och hindrade till exempel barnens hemkomst, betraktade man gränssonen också som ett tryggt område utan brottslingar. Det som var svårast med gränssonen för människor som hade bott vid havet hela sitt liv, var förbudet att gå till stranden och fiska.

I den andra delen av analysen granskades anpassningsmetoder som de intervjuade använde för att överleva de kulturtraumatiska förändringarna i Nucköområdet under 1943-1956. I den analysdelen använde jag Sztompkas och Hirschmans teorier, som enligt min mening passade bäst ihop med mitt syfte – att ge en översikt av de intervjuades beteendemönster i samband med kulturtraumatiska förändringar. Resultaten som jag kom fram till är enligt min mening inte helt tillfredsställande och behöver en djupare forskning. Orsaken till detta kunde vara att frågorna som intervjuarna ställde med stöd av museets frågeformulär inte gav tillräckligt mycket material för att genomföra en sådan undersökning.

Enligt analysen som var delad i fyra kategorier – *innovation*, *motstånd*, *ritualisering* och *retirering* – använde de intervjuade både aktiva och passiva anpassningsmetoder. Mest exempel hittades det på *innovations-* och *motståndsbeteende* som kunde framgå av frågornas karaktär. Under *innovationsbeteende* placerades det parti- och kolchosmedlemskap som oftast inte var frivilligt men enligt min mening ändå betecknade innovationen. Under samma

rubrik kategoriserades också det aktiva kulturlivet under sovjettiden i Nuckö – besökandet av bion, sjungandet i körer osv.

Enligt de intervjuade fanns det inget aktivt motstånd mot den nya regimen – allt som gjordes, gjordes individuellt och för det mesta med besinning – vägran att gå till kolchosen eller bli partimedlem, det fortsatta firandet av julen och midsommaren, försöket att föra vidare den ”gamla” kulturen med hjälp av det aktiva kulturlivet och egnaktiviteterna. Här skulle det ha varit intressant att fördjupa sig mer detaljerat i skogsbrödernas verksamhet i Nuckö samt skulle man ha kunnat undersöka mer noga troslivet med syfte på att hitta möjliga motståndrörelser.

Ritualiseringen som symboliserar den passiva anpassningsmetoden var svår att hitta i intervjuerna. Anledningen till detta kan vara att på det förberedda frågeformuläret som intervjuare använde fanns det för få frågor om till exempel rithandlingar och traditioner som skulle ha givit mer information om den anpassningsmodellen i Nuckö. Ett bra exempel på ritualiseringen var jultraditionernas förstärkning och fortgående trots att (eller tack vare) att den helgen var förbjuden under sovjettiden.

Att retireringen av kulturtraumatisika förändringar som ägde rum i Nuckö fanns mycket mer i intervjuerna än det går att fastställa kan man vara ganska övertygad om. Men det är någonting som enligt min mening är svårt att mäta och analysera. Anpassningsmodellen enligt vilken människorna försökte anpassa sig till den nya situationen genom att ignorera och glömma trauman som de hade fått i samband med förändringarna behöver ju inte lämna något spår som man kunde kartlägga senare med hjälp av intervjuerna.

9. Sammanfattning

I den här magisteravhandlingen undersöktes livet i Nuckö sockens små byar under perioden 1943/44-1956 när de flesta estlandssvenskarna hade emigrerat till Sverige och i Estland ägde rum stora förändringar i samband med sovjetregimens inträde. Undersökningens primära källor bestod av 27 intervjuer med 32 byborna, där de berättade om sina minnen om sovjetiseringen samt anpassningen till nya levandavillkor. Bland de intervjuade var 17 estlandssvenskar och 11 estländare. Som flyktingar markerades fem personer som flyttade till Nuckö under 1943/44 från Ryssland och andra delar av Estland. Fyra personer av 32 svarade inte på frågan som handlade om deras nationalitet. Intervjuerna samlades i Nuckö under sommaren 2002 av tre etnologer från Tartu Universitet i samarbete med Aibolands Museum.

Avhandlingens syfte var att ge en detaljerad översikt om de största förändringarna som mest påverkade estlandssvenskarnas liv under ovannämnda perioden samt få veta vilka reella problem de var tvungna ta sig an i samband med förändringarna. Likaså var jag intresserad av om människor också kunde hitta någonting positivt i den nya situationen. Den fjärde frågan som jag ställde före intervjuanalysen var – vilka anpassningsmodeller använde intervjupersoner för att hantera dessa förändringar. Avhandlingens hypotes var att fastän livet förändrades drastiskt under den granskade perioden anpassade de intervjuade sig till de nya omständigheterna.

För att få svar på alla frågor grundade jag min avhandling på teorin om kulturtraumat som enligt Aili Aarelaid-Tart (2006) är en central idé för att tolka hur snabba, breda, djupa och radikala historiska förändringar grundligt griper in i och

paralyserar hela samhällets funktion och kultur vilket också ägde rum i Estland under sovjettiden.

Efter intervjuernas litterering kategoriserade jag analysmaterialet bestående av 27 intervjuer i nio kategorier som efteråt blev kategoriserade i mindre kategorier med hjälp av den kvalitativa innehållsanalysen. Intervjuer blev granskade för att koda eller omkoda materialet. Undersökningens syfte var att kartlägga alla teman som var relevanta för att uppnå avhandlingens mål dvs ge en omfattande och detaljerad bild av vardagslivet i Nuckö under tidsperioden 1943-1956 ur den kulturtraumatiska synvinkeln som stödjar sig på på den historiska mikronivån: undersöka förändringar i samhället genom de kvarblivnas och inflyttarnas ögon samt få veta vad man gjorde för att anpassa sig till den nya regimen.

Kategorierna som jag valde ut med hjälp av den kvalitativa innehållssanalysen var enligt min mening resultativa och uppfyllde sitt syfte. Analysen av intervjumaterialet visade att förändringarna som mest berörde de intervjuade var estlandssvenskarnas emigrering till Sverige, deporteringen till Sibirien i mars 1949 och kollektiviseringen. Invandringen till estlandssvenskarnas tomma gårdar från Ryssland och andra delar av Estland var ett tema som gav intresseväckande resultat. Krigsflyktingar från Ryssland, fast dem ofta hade estniska rötter, behandlades som inkräktare som representerade den sovjetiska makten för de gamla byborna. Deras beteende och förhållande till vardags- och arbetslivet var främmande och ovana för byborna.

Reella problem som människor måste ta sig an i samband med nya normer och regler kom enligt min mening väl fram från intervjuanalysen och hade en direkt medkoppling till förändringarna – till exempel höga normer och pålagor på

gårdarna, det hårda arbetet på kolchosen, löneutbetalningen i natura dvs. brist på pengar, förbudandet av gamla traditioner som t.ex. jul och midsommar, förbudandet av fiske för personlig bruk samt tillträde till stränder.

Om teorin om kulturtraumat handlar om negativa och traumatiska förändringar ville jag in min analys hitta också något som de intervjuade uppfattade som positivt. Mest positiva associationer hade man i samband med det aktiva kulturlivet – bion, festerna, utflykterna. Man uppskattade möjligheten för egna aktiviteter – att sjunga i kör, dansa, spela teater. Trots att man kunde göra det hela under stark kontroll var det ett bra tillfälle att fly från det svåra vardagslivet. Det andra som man hade positiva minnen om var gränzonen som tack vare sin slutenhet skapade ett tryggt och tjuvfritt område att bo i.

Den andra delen av analysen handlade om undersökningen av de anpassningsmodellerna som de intervjuade använde för att klara av dessa traumatiska förändringar. I den delen av avhandlingen använde jag Piotr Sztompkas och Albert Hirschmans teorier om människornas anpassningsbeteende i traumatiska situationer. De intervjuades beteende blev delat i fyra kategorier – innovation och motstånd som aktiva anpassningsmodeller samt retirering och ritualisering som passiva anpassningsmodeller. I intervjuerna kunde man hitta exempel på alla ovannämnda beteendemodeller men här borde nämnas att enligt min mening blev analysens resultat inte så givande än jag hade föreställt mig. Det kunde bero på den omständigheten att intervjuernas syfte i början inte var att granska temat genom kulturtraumats synvinkel utan att samla in allmän information om sovjettiden i Nuckö. Sammanfattningsvis kan man säga att avhandlingens hypotes var riktig och de flesta intervjuade anpassade sig med den nya regimen och fortsatte sitt liv i sina hembyar.

För att sammanfatta den föreliggande avhandlingens målsättningar kan man säga att de valda metoderna i stort sett tjänade sitt syfte med att svara på de frågor som ställdes. Den avhandlingen kan ses som ett inledande verk för framtida undersökningar för att mer detaljerat analysera förändringar i estlandssvenskarnas gamla hembyar i Nuckö under sovjettiden. I museets frågeformulär finns det flera intressanta frågeställningar som man diskuterade med de intervjuade och som inte tas upp i föreliggande avhandlingen, men som kunde vara ett mycket intressant och forskningsvärt material (till exempel skogsbröder, trosliv).

De littererade intervjuerna och den färdiga uppsatsen skickas också vidare till Aibolands Museum.

Käll- och litteraturförteckning

Aardam, Marietta; (2001) "Kolhoosipärimus elulugudes." I: *Pärimuslik ajalugu*. Tartu.

Aarelaid, Aili; (1990) *Rahva mälumustrid. Kultuuriteoreetilisi etüüde*. Tallinn „Olion“.

Aarelaid-Tart, Aili; (2002) "Venelased ja kultuuritrauma." I: *Eesti inimarengu aruanne*. Tallinn: TPÜ, RASI.

Aarelaid-Tart, Aili; (2006) *Cultural Trauma and Life Stories*. Kikimora Publications. Gummerus Printing.

Aman, Viktor; (1961) *En bok om Estlandssvenskar. Bosättningsområde, historia, andra världskriget och överflyttningen till Sverige*. Stockholm : Kulturföreningen Svenska odlingens vänner.

Andrä, Carl Göran; (2004) *Sverige och den strora flykten från Estland 1943-1944*. Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. Uppsala.

Atkinson, P; (1990) *The Ethnographic Imagination: Textual Constructions of Reality*. London: Routledge.

Beijbom, Ulf; (1994) *Hos Okända Släkten i Estland*. Emigrantinstitutets Vänner. Växjö.

Björk, Peter; (1994) *Kvalitativ forskning och tydliggörande av kunskapsstrukturer i gruppbeslut*. Helsingfors : Svenska handelshögskolan.

Blumfeldt, Evald; (1961) *Estlandssvenskarnas historia*. Stockholm.

Bourdieu, P; (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brunberg, Göte; (2006) "Rickul/Nucköområdet under Sovjettidens första år." I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Dorofejeva, Inga; (2001) "Juri Lotman ja Boris Uspenski: mõtteid kultuurist ja mälust", I: *Kultuur ja mälu. Konverentsi materjale*. Tartu.

Eelmäe, Urmas; (2005) *Põgenemine kodumaalt 1943-1944*. Keila : Harjumaa Muuseum.

Eyerman, Ron; (2001) *Cultural Trauma. Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge University Press.

Gilje, Nils; Grimen, Harald; (1995) *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Innføring samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gordon, Hans; (1970) *Intervjumetodik*. Almqvist och Wiksell. Stockholm.

Grubbström, Ann; (2003) *Sillar och mullvadar. Jordägande och etnicitet i Estands svenskbygder 1816-1939*. Uppsala.

Grubbström, Ann; Sooväli-Sepping, Helen; (2010) *Estonian family farms in transition – Generational change and gender*. Manuskript.

Halbwachs, Maurice; (1992) *On Collective Memory*. The University of Chicago Press.

Hammersley, M. & Atkinson, P; (1983) *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge

Hirschman, Albert O; (1970) *Exit, Voice, and Loyalty*. Harvard University Press.

Holsti, O R; (1969) *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Hoppe, Göran; (2004) De som blev kvar – estlandssvenskarna i Nuckö socken under Sovjettiden. I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Hoppe, Göran; (2006) "Läget efter överflyttningen 1944". I: *Skärgård nr 1*. Årgång 27. Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi.

Kannike, Anu; (2002) *Kodukujundus ja kultuuriloomine*. Eesti Rahva Muuseum. Sari 4. Tartu.

Kõresaar, Ene; (2003a) "Eluloolisest käsitusviisist Eesti kultuuriteaduses." I: *Pärimus ja tõlgendus*. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kõresaar, Ene; (2003b) "Mälu, aeg, kogemus ja eluloo uurija pilk." I: *Mälu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. Studia Ethnologica Tartuensia 6. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kõresaar, Ene; (2001) "Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine." I: *Kultuur ja mälu*. Studia ethnologica Tartuensia 4. Tartu.

Kvale, Steinar; (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. Lund.

Küng, Andres; (1990) *I svenska fotspår: människor och miljöer i Estlands svenskbygder*. Stockholm: Timbro.

Laherand, Meri-Liis; (2008) *Kvalitatiivne uurimisviis*. OÜ Infotrukk. Tallinn.

Lumeste, Alfred; (2006) "Kulakförklaring i Nuckö och Rickul." I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Lumeste, Alfred; (2005) "Bildandet av kolchoser i Nuckö och Rickul" I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Lundman, Berit; Graneheim, U.H.; (2008) *Kvalitativ innehållsanalys*. Studentlitteratur, Lund.

Markus, Felicia; (2004) "Svenska kustbor i Estland – när kom de egentligen?" I: *Skärgård nr 1*. Årgång 27. Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi.

Nemeth, Inger; (1986) *Estlandssvenskarna minns. Vardagsliv och Kristid i Estlands svenskbygder*. Svenska Odlingens nya generation. Kristianstads Boktryckeri.

Ojatalu, Ülo; (2006) "Marsdeportationerna 1949." . I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Persson, Jan; (2000) *Flykten över Östersjön. En studie över estlandssvenskarnas uppbrott från fäderneslandet Estland*. Examensarbete. Uppsala Universitet.

Raag, Raimo; (2009) "Eestlaste põgenemine Rootsi Teise maailmasõja ajal." I: *Eestlaste põgenemine Läände Teise maailmasõja ajal*. Artiklid ja elulood. Greif OÜ. Tartu.

Rausing, Sigrid; (2004) *History, memory and identity in post-Soviet Estonia: the end of a collective farm*. Oxford : Oxford University Press.

Reinaru, Leevi; (2006) "Skärvor ur troslivet i Sovjetestland och situationer för den evangelism-lutherska församlingen i Nuckö." I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Ruut, Riina; (2010) *Eesti kiriku lugu*. Tillgänglig på <http://www.eelk.ee/~ltund/ajalugu/ajalugu5.html>. Sist besökt 10-05-18.

Seffers, Harry; (2006a) "Början till lantbrukets omvandling." I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Seffers, Harry; (2006b) "De första nykomlingarna. I: *Rickul/Nucköområdet under Sovjetiskt styre 1944-1991*. Rickul/Nuckö Hembygdsförening. Tillgänglig på http://www.rnhf.se/dokument/artiklar/rickul_nucko_under_sovjetiskt_styre_1.pdf. Sist besökt 10-05-15.

Siemer, Kaari; (2003) "Võim, indiviid ja kohanemine elulugudes: vanemad eestlased elust Nõukogude Eestis." I: *Mälu kui kultuuritegur: etnoloogilisi perspektiive*. Studia Ethnologica Tartuensia 6. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Strömpl, J; (2002) *The K. School: Residential Management of Troublesome Girls in Transition-time Estonia*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.

Sztompka, Piotr; (2000) "The Ambivalence of Social Change. Triumph or Trauma?" I: *The Polish Sociological Review*, Nr 3/2000.

Westerholm, Sten; (2004) Bunden är båtlös man. I: *Skärgård nr 1*. Årgång 27. Skärgårdsinstitutet vid Åbo Akademi.

Eestikeelne sisukokkuvõte

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Germaani, romaani ja slaavi filoloogia instituut

Skandinavistika

Mari Kandla

Magistritöö pealkiri: *Elu Noarootsis perioodil 1943-1956. Kultuuritrauma teooriatele toetuv intervjuuanalüüs.*

Originaalpealkiri: *Livet i Nucköområdet under perioden 1943-1956. En intervjuanalys grundad på kulturtraumatiska teorier.*

109 lehekülge

2 lisa

Käesolev magistritöö keskendub aastatele 1943/44-1956 Läänemaal Noarootsis. Eelmainitud perioodil leidsid seoses nõukogude režiimi kehtestamisega Eesti ühiskonnas aset suured muutused, mis ei jätnud puutumata ei suuri linnasid ega väikeseid külasid.

Rannarootslaste kohta on ilmunud arvukalt uurimusi, kus käsitletakse muuhulgas nii rannarootslaste emigreerumist (Viktor Aman, Carl G. Andræ jt) kui nende mälestusi igapäevaelust ja sõjaajast. Sellisteks uurimusteks on näiteks *Estlandssvenskar minns* (1987) ja *Minnen i ljus och mörker* (1999). Sellest hoolimata ei ole ilmunud detailset võrdlevat analüüsi Nõukogude ajal toimunud muutuste kohta mikrotasandil, läbi mahajäänute ja sisserännanute silmade. Seda lünka ajaloo uurimises proovib täita käesolev magistritöö, võttes muu hulgas

abiks 2009. aastal ilmunud artiklikogumiku *Rickul/Nucköområdet under sovjetiskt styre 1944-1991*.

Magistritöö jaguneb üheksaks peatükiks. Esimesele, sissejuhatavale peatükile järgneb osa, kus tutvustatakse töö eesmärke ja hüpoteesi. Töö peamiseks eesmärgiks on kirjeldada Noarootsi väikestes külates toimunud muudatusi 32 inimese mälestuste abil ning uurida välja need põhilised probleemid, mida muudatused endaga kaasa tõid. Lisaks sellele soovisin teada saada, kas külaelanikel on mainitud perioodiga seoses ka positiivseid mälestusi. Töö eesmärgiks on uurida, milliseid kohenemisstrateegiaid külaelanikud kasutasid selleks, et traumaatiliste muudatustega toime tulla ning kohaneda uue võimu ja elu-oluga. Tähtsamad aspektid, millele töös tähelepanu pööran, on emigreerumine Rootsi, sisseränne rannarootslaste tühjadesse taludesse, piirkonna muutumine Nõukogude piiritsooniks, küüditamine 1949. aasta märtsis, kollektiviseerimine, vaba aeg ning suhtumine kirikusse. Intervjuuanalüüs viiakse töös läbi kvalitatiivset sisuanalüüsi kasutades ning lähtudes kultuuritrauma teooriast. Piotr Sztompka (2000) kultuuritrauma teooria kohaselt on trauma teke ühiskonnas seotud eelkõige kiirete, radikaalsete ja ootamatute muudatustega, mis rõhutavad indiviidide võimet nende muudatustega kohaneda. Magistritöö hüpoteesiks ongi väide, et külaelanikud kohandusid uue elukorraldusega, mille nii võimu kui ka elu-olu muudatused nende ellu kaasa tõid.

Töö järgmises, kolmandas peatükis tutvustakse töö teoreetilist tausta ehk kultuuritraumaga seotud erinevaid teooriaid. Lisaks Piotr Sztompka teooriale käsitletakse siin ka Aili Aarelaid-Tarti, Ron Eyermani jt teooriaid. Samuti käsitletakse selles peatükis lähemalt kultuuritraumast ülesaamiseks kasutatavaid toimetulekustrateegiaid. Piotr Sztompka (2000) kohanemiskäitumine jaguneb

neljaks mooduliks, millest kaks esimest on aktiivsed toimetulekumudelid – innovatsioon ja vastuhakk. Ritualiseerimist ja muutuste ignoreerimist (mahavaikimist) nimetab ta passiivsete lähenemistena. Sarnane Sztompka teooriale on ka Albert Hirschmani (1970) suund, kus ta eristab aktiivset HÄÄL (voice) ja passiivset VÄLJA (out) toimetulekukäitumist.

Neljas peatükk pühendub kasutatud materjali tutvustamisele. Suvel 2002 kogusid Rannarootsi muuseumi kolm intervjuerijat – Anu Vichterpal, Maarja Pedaja ja Lembi Sepp kokku Noarootsi piirkonna inimeste mälestused, keskendudes oma küsimustes põhiliselt Nõukogude ajale. Käesolevas magistritöös on kasutatud 27 intervjuud 32 külaelanikuga. Intervjueeritavatel paluti küsitluse vältel täpsustada ka oma rahvus ning selle põhjal võib väita, et suurema osa küsitletutest moodustasid rannarootslased, keda oli intervjueeritavate hulgas kokku 17. Eestlasi oli 11, kellest viis olid sisserännanud. Sisserännanutena kategoriseeritakse töös need Venemaalt või Eesti muudest piirkondadest tulnud inimesed, kes asusid Noarootsi elama alles 1943/44 aastal, kui enamus rannarootslasi oli Rootsi emigreerunud, jättes endast maha tühjad talud. Neli küsitletavat ei täpsustanud intervjuus oma rahvust. Kogu intervjuumaterjal on litereeritud ja tõlgitud magistritöö autori poolt. Intervjuumaterjali, mida käesolevas magistritöös kasutatakse, ei ole varem uuritud ning siinkasutatud andmete esitamine on esmakordne.

Viiendas peatükis tutvustatakse töös kasutatud meetodeid – semistruktureeritud süvaintervjuud ning kvalitatiivset sisuanalüüsi ja antakse ülevaade analüüsi käigust. Kasutades kvalitatiivset sisuanalüüsi ning lähtudes kultuuritrauma teooriast, rühmitub intervjuumaterjal kaheksasse suuremasse kategooriasse, mis omakorda jagunevad väiksemateks alarühmadeks. Esimene suurem kategooria

käsitleb rannarootslaste emigreerumist Rootsi 1943/44, teises osas kirjeldatakse sisserännanute saabumist Noarootsi piirkonda ja nende suhteid külaelanikega. Kolmas kategooria käsitleb Noarootsi piirkonna muutumist piiritsooniks ning selle häid ja halbu külgi. Neljas suurem teema on Siberisse küüditamine 1949. aasta märtsis, millele järgneb analüüsi kõige mahukam osa – kollektiviseerimine ja töö kolhoosis. Partei- ning propagandateemad leiavad kajastamist järgmistes kategooriates. Eelviimases teemas, milleks on vaba aeg, käsitletakse külaelanike poolt enammainitud vabaajategevusi – eeskätt kino ja pidusid. Samasse kategooriasse rühmitasin ka traditsioonidega seonduva. Viimane teema käsitleb muudatusi usu- ja kirikuelus.

Selleks, et magistritöö materjal asetuks ajaloolistesse raamidesse, antakse töö kuuendas peatükis ülevaade rannarootslaste ajaloost kuni 1956. aastani. Magistritöö kõige mahukama osa moodustab analüüsi tulemuste esitamine seitsmendas peatükis. Kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus valitud kategooriad osutusid tulemuslikeks ning täitsid oma ülesannet, kirjeldades traumaatilisi muutusi Noarootsis ja toetudes sealjuures intervjueeritavate mälestustele. Muudatused, mis enim mõjutasid küsitletuid, olid rannarootslaste emigreerumine Rootsi, märtsiküüditamine 1949. aastal ning kollektiviseerimine. Intervjuudes sagedamini mainitud probleemid, mida muutused endaga kaasa tõid olid riigi poolt kehtestatud kõrged normid ja koormised, raske töö kolhoosis, rahapalga puudumine, vanade väärtuste ja traditsioonide ärakeelamine (jõulud, jaanipäev) ning kalapüügi keelustamine. Enim positiivset tagasisidet tuli intervjuudest seoses aktiivse kultuurieluga ja võimalustega rohkeks isetegevuseks. Samuti mainiti positiivsena ka piiritsooni, mis hoidis piirkonda turvalise ja puutumatuna.

Analüüsi tulemuste teises osas antakse ülevaade kohanemismeetoditest, mida külaelanikud kasutasid selleks, et toimunud muudatustega toime tulla. Töö selles osas kasutati Piotr Sztompka ja Albert Hirschmani teooriaid, mis andsid võimaluse inimeste kohanemiskäitumise detailsemaks käsitlemiseks. Analüüsi tulemused näitavad, et kohanemiseks kasutati kõiki nelja mudelit – nii innovatsiooni, vastuhakku, ritualiseerimist kui ignoreerimist (mahavaikimist), mis lubab väita, et töö eesmärgi osas püstitatud hüpotees pidas paika ning enamus intervjueritavatest kohanesisid toimunud traumaatiliste muudatustega.

Kokkuvõtteks võib öelda, et töös kasutatud meetodid osutusid tulemuslikeks, vastates töö alguses püstitatud eesmärkidele. Magistritöö annab hea lähtepunkti tulevastele uurimustele, avamaks mahukate ja informatsioonirikaste intervjuude abil veelgi rohkem ja detailsemalt nõukogude aegset temaatikat Noarootsi külades. Litereeritud intervjuud ning käesolev magistritöö leiavad omale koha Rannarootsi muuseumi arhiivis.

Bilagor

Bilaga 1. Museets frågeformulär.

Intervjufrågor:

1. Biografiska uppgifter:

Namn

Födelsedag

Födelseort – gård, by, kommun

Mammas och pappas yrke, namn, nationalitet

Familjens storlek hemma

Nationalitet – vad tycker intervjuade själv om sin nationalitet

Vilken nationalitet hade hon/han i pass under sovjettiden

Modersmål – kan hon/han svenska eller någon svensk dialekt

Har hon/han släktingar i Sverige? Har de kontakt? Om ja, på vilket språk umgås de?

2. Utbildning – grundskola, gymnasium, universitet. Har ni hört om Birkas landbruks- och folkuniversitet? Hade den skolan någon speciell betydelse för svenskar? Har hon/han hört om Hapsals Svensk Privatgymnasium?

3. 1943-1944 åren efter kriget – flyttningen, vem organiserade den? Vem pratade om den först?

4. Smygflyttningen. Vem reste till Sverige? Vem måste stanna? Vet hon/han någon som ville stanna men kunde inte?

5. Vad tyckte man om dem som flyttade? Vad tyckte folket, vad tyckte man officiellt?

6. Vad tog man med sig när man flyttade? Vad hände med dessa saker som man lämnade här? Förekom det stölder? Visste man vem som stal? Var det någon som började bo i dessa tomma hus? Vem? Vad sa de sovjetiska myndigheterna om det?
7. Jämför Sovjetisk och Tysk ockupation?
8. Jordbruk. Hur var det under kriget och direkt efter det? Fanns det normer-pålagor? Borde man göra sk normdagar?
9. Fiske och båtar. Hamnar, byggen, sågverk.
10. Hur uppstod kolchoser? Vad tyckte man om det? Blev livet bättre? Vem var kolchosernas ledande figurer? Kom de utifrån eller var de lokala? Hur långa var arbetsdagar, hur många dagar i veckan arbetade man? Hur mycket lön fick man? Blev stölder vanligare efter kollektiviseringen? Vem stal?
11. Vilka partier grundades? Vem var dess medlemmar? Var det obligatoriskt att vara partimedlem? Var man rädd?
12. Fanns det skogsbröder? Vem var de och hur hade de det i skogen? Vet hon/han någon som var i skogen? Var där bara män eller var det hela familjer? Hur länge var de i skogen? Sysslade skogsbröder också med kriminalitet – mord, stölder, våldtagningar? Var de hjältar eller skurkar?
13. Deporteringar. Deporterades det mer svenskar eller ester? Vem var de som deporterade? Var de lokala eller främmande? Hur förändrade deporteringar vardagslivet, blev man rädd för de sovjetiska myndigheterna? Hur påverkade deporteringar kollektiviseringen? Vad hände med människors ägodelar när man blev kolchosens medlem? Fick man något från kolchosen också?
14. Hur var det med hembränt? Använde man det också som pengar eller byte? Hur mycket drack man alkohol överhuvudtaget?
15. Jömför olika perioder. Hur förändrades livet efter Stalins död?
 - Från 1935 – fram till krigets början
 - 1940 – 1945 krigets slut fram till deporteringarna, basernas uppkomst

1945 – 1950 skapandet av kolchoserna

16. Svenskar som stannade kvar i Estland, vad tyckte man om dem? Hörde man svenska språket? Tördes man prata svenska? Vad sa myndigheterna?
17. Skapandet av gränsen. Hur umgicks man med gränsvakterna?
18. Kyrkor – vad hände med kyrkolivet efter kriget?
19. Herrgårdar – vad hände med dess marker?
20. Bio – när började man visa filmer? Vilka filmer och var visades de?
21. Bröllop – vad hände med bröllopstraditioner? Vilka förändringar tog plats? Julfirandet? Midsommarafton?
22. Bindelser mellan nucköborna och ormsöborna? Bindelser mellan grannbyar?

Bilaga 2. En översikt av intervjuade och intervjuare.

Intervjuer samlades från 28.juni till 05.juli 2002.

	Kod	Estländare, estlandssvensk eller flykting (nationalitet estländare)	Intervjuare
1	VK31	Estländare	Anu Vichterpal
2	JA35	Flykting	Lembi Sepp
3	ES24	Estlandssvensk	Anu Vichterpal
4	MG27	Estlandssvensk	Anu Vichterpal
5	EP46	Estlandssvensk	Lembi Sepp
6	IV29	Nämns inte	Lembi Sepp
7	UV29	Estlandssvensk	Lembi Sepp
8	OM36	Estlandssvensk	Lembi Sepp
9	EK18	Flykting	Anu Vichterpal
10	SN45	Estlandssvensk	Maarja Pedaja
11	EK32	Flykting	Maarja Pedaja
12	SV33	Nämns inte	Maarja Pedaja
13	MV31	Estlandssvensk	Maarja Pedaja
14	AM35	Estlandssvensk	Lembi Sepp
15	MR23	Flykting	Lembi Sepp
16	EV25	Estländare	Maarja Pedaja, Anu Vichterpal, Lembi Sepp
17	JR18	Estlandssvensk	Maarja Pedaja, Anu Vichterpal, Lembi Sepp
18	HR35	Estländare	Maarja Pedaja, Anu Vichterpal, Lembi Sepp

19	AR35	Estlandssvensk	Maarja Pedaja, Anu Vichterpal, Lembi Sepp
20	VH40	Flykting	Lembi Sepp
21	PH37	Estlandssvensk	Lembi Sepp
22	HK48	Estlandssvensk	Lembi Sepp
23	LK21	Estlandssvensk	Lembi Sepp
24	LR29	Estlandssvensk	Lembi Sepp
25	AS23	Estländare	Maarja Pedaja
26	LA24	Estländare	Maarja Pedaja, Anu Vichterpal
27	AA21	Estlandssvensk	Lembi Sepp, Maarja Pedaja, Anu Vichterpal
28	LK23	Nämns inte	Lembi Sepp, Maarja Pedaja, Anu Vichterpal
29	EM30	Estlandssvensk	Lembi Sepp
30	PP61	Estlandssvensk	Lembi Sepp
31	HT08	Estländare	Anu Vichterpal, Lembi Sepp
32	VP53	Nämns inte	Lembi Sepp